Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 32 (10324) | 1977 чылдың февраль 8, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 көп.

ШЫНАРЛЫГ БЕЛЕТКЕНИР

Часкы хову ажылдарынга шынарлыг белеткенири дээш чарыш чурттуң колхозтарында болгаш совхозтарында калбарып турар. «Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 60 чыл оюнуң дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалы көдээниң ажыл-ишчилеринге чаз күш-ажылчы көдүрлүүшкүнү болдурган. СЭТА-ның корреспондентилериниң дыңнадып турары болза:

САРАТОВ. Областың тараажылары үш миллион гектар черге харны ызырындырарынче кирипкен. Оң талакы эрикте хар ызырындырар агрегаттар харны чалдай тырттырып турар, а хары шоолуг терең эвес Заволжьеде механизаторлар катоктарны болгаш өске-даа таарыштырылгаларны ажыглап, харны шөлге таптай бастырып турар.

БРЯНСК. Чемишчидилгелер белетиззириниң болгаш шөлдерже сөөртүп төгериниң талазы-биле аныяктарның ийи шалыпчы айы областа эгелээн. Чүс-чүс аныяк механизаторлар болгаш комсомолчу-аныяктар звенолары социалистиг чарышче кирген. Областың ажыл-агыйларының шөлдеринче үш миллион тонна ажыг чемишчидилгелерни сөөртүп төккен.

БАРНАУЛ. Хову Кулундазының демир-орукчулары кукуруза үрезини сөөрткен баштайгы состаатарны хүлээп алган. Сибирьниң кыска чайынга кукуруза чедир быжып, долу үнелиг үрезин берип шыдавас. Ынчангаш кукуруза үрезинин чурттуң мурнуу чүк районнарындан сөөртүп алыр. Чаштырылга эгелээринге чедир аңаа Кабардин-Балкариядан, Соңгу Осетиядан болгаш Краснодар крайдан 25 муң тонна үрезинни сөөртүп эккелген турар.

Бо чылын Алтайга кукурузаны 700 муң гектар хире черге тарыыр.

БЕДИК ДҮЖҮТ ДЭЭШ

Чадаананың суттарылга эргелелиниң суттатчылары онгу беш чылдың баштайгы чылы 1976 ажыл-агый чылын багай эвес түннелдериг дооскан.

Өргелелге хамаарышкан Чөөн-Хемчик болгаш Өвүр районнарның суттаттыг черлерилиг ажыглаарынга тускай эртемниглериг болгаш мелиоративтиг техниканың күжү-биле практиктиг дуза чедирери арткен чылын багай эвес күүсеткен. Тодаргайлаарга, эргелел бодунга онаашкан планыг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүсеткен азы ажыл-агыйларга часкы болгаш чайгы үелерде суттарылгага ажыглаар бугаларның капитал септелгезин механизастаттынган отрядтың күжү-биле үеашанда кылып дооскаш, ажыл-агыйларга суттарылга суун үезинде бадырып берген. Эргелел нитизи-биле часкы суттат планын 122 хуу, а чайгы суттатты 105 хуу күүсеткен.

Механизастаттынган отряд чыл планын 106 хуу, бугалар апталгазын 116 хуу, культуратехниктиг ажылдарның планын 110 хуу кылдыр ажыр күүсеткен. Ол ышкаш эргелелдиң тускай эртемниглери ажыл-агыйларның суттатчыларының, суттатчы-машинистериниң өөредилге семинарларын эрттирип, аная үш үүс ажыг кижини өөреткен.

Ажыл-агыйларга суттатты шөлдерни ажыглаарынга практиктиг дуза чедирери боттарынга алгаш, социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүседип турар тускай эртемниглер болгаш механизатор-мелиораторлар бисте бар. Ындыгларга эргелелдиң улуг инженер-гидротехниги Н. Мөнге, гидротехниктер Д. Монгуш, К. Чехов, механизаторлардан «Хүндүлелдиң Демдээ» орденнаң адилекчизи экскаваторщик К. Ондар, 1976 чылдың социалистиг чарыжының типлекчизи бульдозерист Н. Куулар дээш өскелерни-даа адап болур.

1976 чылда бистиң эргелелдиң ажыл-ишчилериниң чоруткан организас-техниктиг ажылдары суттаттыг шөлдерден колхоз-совхозтарның бедик дүжүт өстүрүп алырынга салдарлыг бооп турар. Орта «Алдан-Маадыр» совхозту хамаарыштырып болур. Ол совхозта Кошкар-оол Ховалыгның удуртканы суттатчы звено бодунга быжыглаан 240 га кызыл-тас шөлүнден, бир гадаанга 15 центнер дүжүттү алыр турган 16 центнерни алган. Ол ышкаш СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң звеночу-машинизи Д. Күжүтет быжыглаан 150 га кукуруза шөлүнүң бир гектарындан 160 центнер кукурузаның погаан массазын алган болгаш өскедаа ажыл-агыйларда тараанын, мал чеми культураларның бедик дүжүдүн алган мурнакчылар хөй.

Чадаананың суттарылга эргелелиниң ажыл-ишчилера СЭКП Төп Комитединиң чурттуң көдээ ажыл-агый ажылдакчыларынга болгаш бүгү совет улуска кыйгырыын, Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжын калбартыр талазыбиле үндүрген доктаалын сорук киришкин-биле танышып, хүлээп алгаш, ону амыдыралга боттандырар дээш бедиткен социалистиг хүлээлгелерин алган.

Амгы үеде эргелелдиң тускай эртемниглери колхоз, совхозтарның көдээ ажыл-агый тускай эртемниглери-биле 1977 ажыл-агый чылында суттаттыг шөлдериң ажыглалын экижидиринче угланган агромелиоратчыг ажылдарны кылып чорудун турар.

Механизатор-мелиораторлар тус-тус звено кылдыр үстүн алгаш, инженер-техниктиг ажылдакчыларның дуржулгазы-биле техника септелгезин чорудун турар. Суттарылганың бүгү техниказын апрель 1-де бүрүн септен дооза сорулганы салган. Бо хүннерде септезе чогуур яжы-бүрү марканың 20 тракторунуң 13-ү септеттинген.

Эрткен ажыл-агый чылында чедип алган чедиишкиннер-биле кады суттаттыг шөлдерни чоп ажыглан турган, көдээ ажыл-агыйның культураларының бедик дүжүдүн өстүрер талазы-биле организас-техниктиг ажылдарда четпестер эргелелдиң-даа, ажыл-агыйларның-даа талазындан бар бооп турар. Ажыл-агыйларда суттаттыг шөлдерни доктаамал бригада азы звеноларга быжыглаваан, оларга ажылдаарынга чогуур байдалды тургуспаан. Чыл бүрү мыдыг бригадаларны организастаан турза-даа, оларны четчир санныг чепсек-херексел, машина-техника-биле четче хандырбас, а ол ышкаш суттатчыларның материалдыг, моральдыг деткимчезинче ажыл-агый удуртукчуларының талазындагы кичээнгей копкак. Бо бүгүнү эдер, ажылды экижидириниң талазы-биле көдээ ажыл-агыйлар болгаш суттарылга эргелелинден кичээнгейни күштелдирери негеттинин турар.

Б. КОМБУ,

Чадаанада суттарылга эргелелиниң начальниги.

Юбилейге уткуштур

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 60 чыл оюнуң дугайында СЭКП ТК-ның доктаалынга харыы кылдыр Тываның даг-дүгү арыглаар В. И. Ленин аттыг комбинадының бодүүн рудадан даг-дүгү арыглаар пегинин ажыл-ишчилери күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ажылдан турар. Ында чарлаттынган «Улуг Октябрьның 60 чылынга — 60 шалыпчы неделя» деп күш-ажылчы эзлчегниң түңелин неделя санында үндүрүп турар.

Эзлчегниң 20-ги неделязында В. А. Давыдовтуң удурткан № 1 эзлчег типлекчи болган. А ийги черни В. Борунованың удуртканы № 3 эзлчег эзлээн.

Туе-туе кижилер аразында чарыштын типлекчилериниг № 1 эзлчегде дерилгелер машинизи Т. Биче-оол, № 2 эзлчегде даг-дүгү савалакчызы Д. Сарыглар, № 4 эзлчегде дерилгелер машинизи Ш. Сарыглар, № 3 эзлчегде даг-дүгү савалакчызы К. Хертек олар болган.

Чарыштың бирги эзлчээнде Улуг Октябрьның 60 чылынга Ленинчи комсомолдуң рапортунга ат салыр болган «Аврора» крейсерниң чанынга чурукка тырттырар эргени № 4 эзлчегниң дерилгелер машинизи Нина Сарыглар алган.

Улуг Октябрьның 60 чылынын дугайында СЭКП ТК-ның доктаалы-биле Тываның даг-дүгүчүлери танышкаш, онгу беш чылдың ийги чылының планнаг онаалдаларын ол улуг байырлалдың хүнүнде күүседирин хүлээнгеннер.

БИСТИҢ КОРР.

КЫШТАГЛААШКЫН—ШАЛЫПЧЫ ФРОНТ

ХҮННҮҢ ЧУГУЛА АЙТЫРЫЫ

Мал ажылынаң талазы-биле 1977 чылдың сорулгаларын чедиишкиниг күүседири кыштаглаашкынны чедиишкиниг эрттиреринден дорт хамааржыр. Ынчангаш малды күш-денгелдиг чыл ажырары, оон чаш төлүн чидириг чокка камгалап алыры—хүннүң чугула айтырыы, ажыл-иштин шалыпчы фронтузу. Бо талазы-биле чер-черде малчыннардан күш-ажылчы медээлер кээп турар.

● ХАНДАГАЙТЫ. Өвүрде «Торгалыг» совхозтуң Чаа-Суур салбырының Кадый-Бажы хойжу бригадазында төрээн 1325 хойнуң 1329 хураганы бүрүү-биле камгалап алдынган болгаш «хой бүрүзүнден—хураган» деп лозунгуң күүселдези эки.

Малчыннарга дузалажыр, оларның амыдырал-чуртталгазының дугайында сагыш салыр хемчеглерни салбырның удуртукчулары, партия организациязы күштелдиргеи. Неделя санында суурдан комплекстиг бригаданы үндүрүп, хереглелдиг чугула бараанда-рын малчыннарга садыглан, лекция-беседаларны кылып берип, эмнелге дузаламчызын көргүзүп турар. Комсомол организациязы 42 кижини путевка-биле сакманщиктедин үндүргеи.

● МУГУР-АКСЫ. Ырзюны Монгүн-Тайгадан биске модээлээн болза, чоокка чедир районнуң ийи колхозунда 7334 хой ооллаан, оон 7324 хураган камгалап алдынган.

«Малчын» колхозтуң Кара-Ховуда комсомолчу-аныяктарның № 3 хойжу бригадазы төрээн 1476 хоюнуң 1478 хураганын, «Мөген-Бүрен» колхозтуң № 4 хойжу бригадазы 1325 хойнуң 1325, № 3 бригада 1176 хойнуң ол хире хураганын камгалап алгылаан, эки доруктуруп турар.

Хойжулардан Успун Көгел, Иргит Чудур, Чечек Мандымчы, Тейник Дамдын, Александр Серен, сакманщиктерден Владимир болгаш Ольга Калдарлар, Светлана Чалыш дээш чергелиг чаш малды чидириг чокка ажаан ап турар хой-хой мурнакчыларны адап болур.

● ШАГААН-АРЫГ. Улуг-Хем районнуң «Найырал» совхозунуң Үрбүн салбырында бо хүнерге чедир төрээн 2292 хойнуң 2284 хураганы менди доругун турар. Ында бүгү төрүүр хойнуң үжен хуузу ооллаан.

Хойжудар Шолур Ховалыг—220, Дагба-Лама Тырыш-оол—203 хураганны чидириг чокка камгалап алгылаан. Сакманщик Чүлдүм Чодураа 82 хураганны ажаан алгаш доруктуруп турар.

● ЧАДААНА. Чөөн-Хемчикте «Сүт-Хөл» совхозтуң малчыдары СЭКП Төп Комитединиң көдээниң ажыл-ишчилериниге Чагаазын херек кырында үретүңнелдиг ажыл-ижи-биле харылаан эгелээн.

Олар ам 7662 баш төрүүр хойну хүр-чаагай кыштаглаадын турар. Ам төрээн 1021 хойнуң 1023 хураганы камгалап алдынган.

Киров салбырының Чес-Бүлүн бригадазында Монгуш Сергеевич—220, Дажы Ондар—170 хурганны бүрүү-биле доруктуруп турарлар. Сакманщиктер Орлан-оол Монгуш, Валентина Монгуш, Оюмаа Ондар, Дөмука Ховалыг оларның кижи бүрүзү 170—220 чедир хураганны камгалап алгылаан, менди-чаагай доруктуруп турарлар.

(Бистин корр.).

ХОЙЛАРГА ИДИКЧИГЕШТЕР

Туман, шаң бүргээн, доватаан харда уллуннар кыйыраан, адагаштарда суурган демирлерде кышкы соок кыгыраан январьның даң хаазында «Малчын» колхозтуң конторазынга келдим. Специалистер өрээлинде эрээн хөгүүг шимээн үнүп тур.

— Бо дээрге сапожкалардыр, ооддар!

— Моозу рейтузалар чүве ыйнаан.

— Чымчак алгы идиктердир.

— Иштинге хөвек суп чылыглаан уктар бөдур — дишкилээш, каттыржыр-даа. «Чогум түү болуп турар чоор, мындыг эрте, арта-ла конторага түүн идик-хевин делгей берди»—деп бодап, кайгавышаан, кире бердим. Долгандыр хөй кижи үймерлешкен экономистиң столунуң кырында янзы-бүрү материалдардан кылгылаан, мутур баштыг хаа идикчигештер овааланы берген чыдыр. Чүвенин ужуруп ам-на билип кагдым. Партком, баштаар чер, көдээ Совет хөй-ниити, актив-биле сүмелешкеш, дуюглары тастаан хойларга ындыг идикчигештер даарап бээрин шиитпирээн. Чогенчиг болуп көзүлбес дээш, ол чүүлдерни сонуурган, андаралуңдере туткулап тур мен. Демги-ле чугаалар үргүлчүлевишаан.

— Арай тар эвес бе?

— Хывыдаштар чадавас.

— Баглары ханын боой бербес ирги бе?

— Ажырбас, тааржыр-дыр. Малчыннар ону карактап турар болдур ийин — деп түңнээш:

— Ча, Салчакович, бо белектерни хүлээп ал! — деп, аная турган специалистер Мугурда № 4 хойжу бригаданың бригадири Биче-оол Тасче ол-ла бүгү «идиктерни» сундулар. Ол бригаданың девискээринде хар хөртүктеп каан ужурунда, чамдык коданнарда даваны тазарган хойларга кедиреринбиле-тускай эртемниглер идикчигештерни даарадып берген чүве-дир. Шак ол өйде колхозтуң кол мал эмчиги Өшүү-Саар Ооржак кирип келгеш, районнуң мал эмнелгезинде хойларның тазаргаи дуюгларынга чаар эмпер келгенин бригадирлерге болгаш мал эмчилерине дыңнаткан, оларны алгаш, бригадаларже доп-дораан үнүтеринче далаштырды.

Малды кыштан хүр ажырар, оон баш саны, чаш төлүн бүрүн камгалап алыр төлөөде, арга-ла херек. Мөгүн-Тайганың байдалынга хоовар таваржыр бо соок, улуг хар-чамныг кыжын бо хемчеглерден ажыгда колхозтуң удуртулгалы хой, өшкү, сарлык, чылгы бригадаларынга доктаамал ажылдаары-биле партком, баштаар чер, күүском кежигүннерин хуваагаи, а чоокта чаа арай бергедексен' турар 16 коданнарга шыырак активчилерни быжыглаан болгаш онаашкан черлериде байдалдың дугайында хуваалдалыг кижи бүрүзүнүң дыңнадыгларын неделяның понедельник санында-ла ап, малчыннарга болдунар-ла дузаны чедирип турары чурумчаан. Ниитизи-биле ам колхозта 3114 баш хой, өшкү чартык бодун бүдүн азыралдын ажаалда-хайгаралында алдынган. Бо хүннерде бригадаларда ооллаан 4000 хойнуң төлү онча-менди. Кара-Ховуда № 3 аныяктар бригадазында 4 хой ийистээн, коданнарже мал чеминиң чедирилгезин болгаш оон камналгазын күштелдирген. Чамдык коданнарда хойнуң ара салыр чоруу илерей турарындан олуг торүттүнген хураганнарны лабораторияларже шинчиирибиле чорудуп, малдың чаш төлүнге хорамчаны болдурбас дээш, колхоз баштаар чери, тускай эртемниглер тодаргай хемчеглерни ап турар.

Онгу беш чылдың ийги чылының баштайгы айы эгелээнинден бээр контора аппарадының, район төвүнүң албан организацияларының ажылдакчылары, ортумак школаның үстүү класстарының өөренчилера улуг хар дүшкен коданнарже орук аштаар, кажаа-хораа өдээн каар шефтээшкиннерге идепкейлиг киржип келген, ол ажылдар ам-даа үргүлчүлевишаан. «Малчын» колхозтуң парткому, баштаар чер болгаш Каргы көдээ Советтиң күүскому чоокта чаа тускай эртемниглерге, агитаторларга болгаш политинформаторларга сургаалдалыг семинарларын эрттирген. Малчыннарга колхозта партком секретарының оралакчызы Д. Хомушку СЭКП ТК-ның совет улуска Чагаазын, көдээ Советтиң күүскөмүүнүң даргазы Д. Иргит Бүгү-эвилелдиг социалистиг чарыжының дугайында СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның доктаалын таймылыгрлап таныштырган, а делегей байдалының дугайында лекцияны бо одуругларын автору помчаан.

С. МОЛДУРГА.

ДЕМНИГ КҮШ-БИЛЕ

Бай-Тайга райпозунуң коллективи СЭКП Төп Комитединиң бүгү совет улуска Чагаазын улуг сонуургал-биле танышкаш, ону изин-биле деткээн. Ниитизин малының кыштаглаашкынын хүр-чаагай эрттирер херекке боттарының биче эвес үлүүн киперя-биле ниитиниң чемненилге чериниң база садыгының ажылдакчылары бедиткен социалистиг хүлээлгелерин алган.

Районнуң кайы-даа ажыл-агыйларында хой ооллаашкынны амгы үеде түлүктээн. Райпо коллективи кыштагларда байдалды, малчыннарның амыдырал-чуртталгазының дугайын чугаалашкаш, малдың чаш төлүн чидириг чок алыр дээш күжениишкиниг ажылдан турар ырак-чоокта коданнарда малчыннарны хүн бүрүнүң хереглел бараанны-биле доктаамал хандырар автолавкаларның малчыннарже үнер графигин таарыштыр тургускан.

Райпо баштаар чери, партком шефке алганы «Тээли» совхозтуң Шет деп черде хойжу бригадазының малчыннарының ортузунга чорудар ажылдарының планын тургускан. Хойжу 4 коданга одаар кургаг ыныты белеткеп, көржеп коптарарынга, малга чем белеткээринге боттуг дузаны чедирип, лекция, беседаларны кыдын чорударлар. Райпо коллективи малчыннар-биле кады бир демниг ажылдап турган, боттарының күжү-биле 160 хураганны бүрүн камгалап ап, доруктуруп бээрин хүлээптен.

С. САЛЧАК.

Хар улгадып, соок күштелзе-даа...

Бай-Тайга районда «Кара-Хөл» колхозтуң төвү Дапсы-Ажы суурга чоокта чаа бүгү чоннуң хуралы болуп эрткен. Аная колхозтуң ажыл-ишчилери СЭКП ТК-ның, бүгү совет улуска Чагаазын таныжып, онгу беш чылдың ийги чылында канчаар ажылдаарын чугаалашпышаан, чаа-чаа бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алганнар.

— Бо чылын бистиң бригадавыстың девискээринде хар улуг, соок дыдыг. Кыштаглаашкынның байдалы берге. Ынчалзажок кижи бүрүзү мал кыштаглаашкынынче кичээнгейни кошкатпайн турарындан амгы үеде байдал эки. Малчыннар Манчын-оол, Дамба, Дажы болгаш өскедаа хойжуларының коданнарында хой ооллаашкыны кидин-түлүк. Алдынган хураган онча-менди доругун турар. Бүгү байдалды өөренип көргеш, бистиң бригадавыс бо чылын чүс баш хойдан тозан хураганны алырын бо Чагаа-биле танышкаш, хүлээпин тур бис — деп, колхозтуң Сукпак бригадазының бригадири Күжүгет Кызыл-оол чугаалаан.

Ук хуралга санал берген «Кара-Хөл» колхозтуң баштаар чериниң кежигүнү, чолаачы Күжүгет Манчын-оол машина-техниканы чоп ажыглап, кывар-чаар материалдарның камналгазын чедип алырын боду хүлээнмишаан, механизатор эш-өөрүн кыйгырган.

Колхозтуң төрүүр коданнарынга болгаш тургузу азыраан, турар малдарга мал чемин үзүктел чок өөртүрүн, сугну доктаамал чедирерин, малчыннарны хүн бүрүнүң чугула үүлдери-биле соксаал чок хандырарын аная санал берген специалистер Хертек Дайынчы, Күжүгет Кан-оол олар чугаалааннар.

Көдээ ажыл-агыйга келир үениң кадрларын белеткээр талазы-биле айтырыгны база ук хуралга шиитпирээн. Аная ортумак школа директору Салчак Норбу санал берген, үстүү класстың өөренчилерине көдээ ажыл-агый машиналарын өөренир тускай кичээлди эрттирип, оларның техникага сонуургалын бедидериниң чугуласын дыңнаткан.

Ынчангаш, кара-хөлчүлер бо чылын чаңгыс-даа мал бажын хоратпас, чүс баш төрүүр малга онааштыр 90-дан куду эвес аная, хураганны, 80 бызаа, кулунну алырын хүлээнгеннер.

К. БАЛГАН.

ХАНДЫРЫЛГА ЧЕТПЕС

Барык чаорби хире чыл иштинде Эрзиниң «Чаа орук» колхозка малчынаан келдим. Хойжу кижиге хой торуп турар үе дег бачым, чымыштыг, ол хирезинде оорунчуг чүве чок болгай. Хураганны менди ажаап ап, ону доруктурарын малчыннар улуг олча кылдыр саналары билдиптир.

Ынчаарга хойнуң баш саны менди өстүрер, оон продуктулуг чоруун бедидерин малчын кижи эртемге, мурнакчы дуржулгага үндезилеп турган, ам чедип алыр болгай. Оон уламыдан малчыннар ортузунга зооветөөредилгени организастап турарының ужуру-даа ыыда.

Бодум хуумда эзээн каш чыл улаштыр зооветеринарлыг өөредилгени эртип келдим. Анда чедип алган билиг, мергежилимни ажыглап турган, сөөлгү чылдарда безин чүс баш төрүүр хойга онааштыр 94—100 хураганнарны ап келдим. Багай эвес көргүзүг.

Эрткен чылдың декабрь төнчүзүнде бистиң бригаданың төвүнде малчыннар хуралы болган. Аная партииниң болгаш чазактың доктаалдарыбиле танышып, бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган бис. Колхозтуң кол зооветехниги Д-Х. Бүдү зооветөөредилгениң кичээлин-даа эрттирген.

Зоотехниктиң биске таныштырган чүүлүнде чаш малды чаңгыс аай температурага турузар, кажаа доктаамал чырыктыг турзун деп негелде салган чорду. А бисте байдал ындыг эвес дээрзин дорзан эскердим. Чүл дээрге, ол-ла бүгү чүүлдер-биле «Чаа орук» колхозтуң баштаар чери малчыннарны хандырын көрбөзүн. Доктаамал чырык тургуларыбиле электри энергиязы бисте четпейн турар. Ону харын керосин-биле солун болгай-ла, а ол безин тывылбас. Чорук кылын суур киргеш, кооперация чериниден садып алыр ужурга таваржыр бис. Оон аңгыда температура хыныаар херексел ырынай тывылбас. Колхоз баштаар чери бо бүгү чүүлдерни садып, тышкаш, малчыннарын хандырып турза кандыг ирги деп күзел, дилег бар.

В. ДАЛАНДАП,
Эрзин районда «Чаа орук» колхозтуң № 3 бригадазының хойжузу.

ТӨВҮ ЧОК БРИГАДА

Улуг-Хем районда «УТКА 25 чылы» совхозтуң Арыскан салбырында Сат Чолдак-оол удурткан он ажыг коданныг хойжу бригада бар. Ол колектив тургустуңгаанындан бээр он чыл ажыы турар.

Ындыг турбуже, ук бригаданың төвү мынчага чедир чок. Ол талазы-биле дилегни малчыннар совхоз дирекциязынга чылдың киирип келген. Харыы чок. Кызыл-булук, чуар-бажың дугайында хойжулар чүгле дүжүнде көөр, а херек кырында бригада төвү чоокта оларны каяа тудар боор!

Оон аңгыда электри чырыы малчыннарда киртинмээн. Ам хой төрүп турар чымыштыг үе. Кажаалар карангы. Керосин лампазының булуртүң чырыында малчыннар бораланып турар. Радио чок. Солунпар, журналларны чорумал улус эккеп турар. Чүге дээрге почтачының аъды чок.

Чамдык малчыннарның бажыңнары ирип, үрелген. Чижээ Даш-оол, Осур-оол, Очур-оол, Көшкендей суттарының кыштагларында бажыңнарны шагда-да септен чаартыр турган. Кыжын соогу медээжок.

Бо бригаданың малчыннары мындыг байдалга таваржып турда, совхозтуң удуртукчулары, тускай эртемниглери сагыш салбайн турары кайгамчык.

Д. КОНГАР.

ЧУГУЛА ТУДУГДА

«Кызыл тудуг» эргелелинден Василий Монгуштуң баштааны комсомолчу-аныяктарның комплекстиг бригадазы ам бо хүннерде хөгжүм-шии театрының тудуунда ажылдап турар. Оларның кылыр ажылының хемчээли улуг: 150 муң рубльдиг тудуг-монтаж ажылдарын кылыры планнаттынган.

ЧУРУКТА: (солагай таладан) комсомолчу-аныяктар бригадазының кежигүннери Д. Аңгырбан, М. Оюн, И. Хирлигбей болгаш бригадир В. Монгуш.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

ХҮННҮҢ ӘҢ ЧУГУЛА СОРУЛГАЗЫ

Бо хуннерде Бай-Тайга районуң ажылчы чоннары бүгү совет улус-биле бир демей, Совет Эвилелиниң ажылчы чоннарынга СЭКП ТК-ның Чагаазынга болгаш Улуг Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 60 чыл ойнуң дугайында партия Төп Комитединиң доктаалынга сорук кирбишаан, ончу беш чылдың ийиги чылынче аажок улут кедрулүшкүн-биле ажылдап кирген. Ол улуг документилерни районуң партия, совет, профэвилел болгаш комсомол организацияларының ажыл-чорудулгазынга дайынчы программа кылдыр хүлээп алган, ону күүседир талазы-биле практиктиг хемчеглерни ап турар.

«1977 чылдың сорулгаларын чедиишкиниг шиитпирлээрге бистиң ажылывыстың соңгаарааттынмас ийи угланышкыны болза: часкы тарылгага белеткел болгаш мал кыштаглаашкынын эрттирери онза черни эзлеп турар...» деп Совет Эвилелиниң бүгү ажылчы чоннарынга СЭКП ТК-ның Чагаазында айтып турар болгай.

Кыштың эгезинде-ле районуң девискээринге улуг хар чатташ, соок аажок күштүг болганындан ажыл-агыйларга кыштаглаашкынның байдалы нарын болгаш берге боон турар. Ону барымдаалаш, СЭКП райкому болгаш черде партия организациялары ол бергелерни ажыл эртеринче бүгү ажыл-ишчилериң күжүн мобилизаставышаан, шиитпирлит хемчеглерни ап турар.

СЭКП райкомунуң бюрозунуң хуралынга районда мал кыштаглаашкынының чоруп турарының дугайында айтырыгны чугаалашкаш, ацаа холбаштыр тускай хемчеглерни ажылдап кылгаш, оон күүседезин организастап чоруткан. Амгы үеде пинтизи-биле 90000 хире шөр, 7400 хире бода малды кыштагладып турар. Ажыл-агыйларда бода малдың 1976 чылдагы бызааларының, чамдык коданнарга эрткен чылгы хураганнарның чемгерилгезин күштелдирип, чылыг сугну берип турар. Оон аңгыда «Мурнакчы» колхозтуң, «Бай-Тал», «Тээли» совхозтарының партия организацияларының хуралдарынга ол ажыл-агыйларда мал кыштаглаашкынының байдалының дугайында айтырыгларны бүгү талалыг сайгарын көргеш, илерээн четпестерни чайладырынче, углаган тодаргай хемчеглерни ап турар.

«Тээли» совхозтуң Кызыл-Даг салбырының, ол-ла салбырда Күдукта хойжу бригаданың коммунистериң хуралдарынга кыштаглаашкынга холбашкан айтырыгларны чугаалашкылаан, тодаргай хемчеглерни ап турар. Чижээ, Күдукта хойжу бригаданың кежигүннери эрткен чылын төрүттүнген хураганнарның, бо чылын төрүүр дунгуш хойларның ажаалда-тежээдезинче кичээнгейни күштелдирген. «Тээли» совхозта, «Мурнакчы» колхозта малдың бөдүүн чемнерин ылбырады хайындырып бөөр херекседи ажыглап турар.

Кыштың берге байдалышқ үезинде аарыг малды эмнээриниң хемчеглерин күштелдирген. Ылаңгыя декабрь-январь айларда мал эмнээр пунктуларга кирген 890 ажыг хой, өскүнүң 519 хирезин экиртир эмнээн, чоруткан. Хойжу бригадаларда партия организацияларының организастаапы зооветеринарлыг өоредилге малдың ажаалдазын экижидеринге, оон продуктулуун бедидеринге улуг ужур-дузалыг боон турар. «Тээли», «Бай-Тал» совхозтарда, «Мурнакчы» колхозта дыка хей малчыннар ботгары малдың чамдык аарыгларын эмнээр аргазын өөренип алганнар.

Кыштаглаашкынны организастыг чорудары-биле хүлээп алдынган хемчеглериң күүселдезин организастаарын күштелдирер сорулга-биле СЭКП райкомунуң бюро, райкүүском кежигүннерин, харысалгалыг ажылдакчыларны, чамдык коммунистерни болгаш депутаттарны, тускай эртемнигларни ажыл-агыйларда, бригадаларда бызыглаан. Олар малчыннар ортузунга полит-массалыг ажылдарны чорударындан ангыда, оларның харысалгазын бедидер, оларга шалыпкын дуза чедирер талазы-биле ажылдарны чорудуп турар.

Бо чылдың кызының районга парып, берге болганын барымдаалаш, немелде хемчеглерни ап, район төвүнде будурулге, ажыл-агый, албан организация черлериндеп малчыннарга дузалажыры-биле 60 ажыг кижини чоруткан. Олар январь 18-тен март 1-ге чедир малчыннарга практиктиг дузаны чедирерлер.

Ам мал ажылынга бир эң шиитпирлиг үе—хой оолдаашкыны түлүктеп турар. Кыштың байдалы берге турзаа, малчыннарның «дужуду» багай эвес. Ажыл-агыйларда төрүүр 40000 ажыг хойнуң 10900 ажыы февраль эгезинге чедир төрээн. «Тээли», «Бай-Тал» совхозтарының хойжулары Х. Сандыжаптың, Т. Мандай-оолдуң, «Мурнакчы» колхозта О. Седен-Дамбазының коданнарында хойнуң хей нуруузу хураганнап, олар шупту онча-менди алдынган. Мал ажылының тускай эртемнигленериниң санап турары-биле алырга, районуң ажыл-агыйларынга хой оолдаашкыны февраль айда доостур. Ынчангаш бо эң чугула айтырыг районуң партия, совет болгаш ажыл-агый органнарында, специалистерден, бирги эзлчегде, бистиң малчыннарывыстан онза кичээнгейни неген турар.

Амгы үеде бисте хүнүң эң чугула айтырыы кыштаглаашкынның чоруп турарында бергелер болгаш четпестер эвээш эвес. Девискээринге улуг хар чаап, соок аажок күштүг болганындан «Кара-Хөл» колхозта кыштаглаашкын берге боон турар. Малдың баш санын камгалап алыр дээш бүгү хемчеглерни ап, район организацияларындан дузаны көргүзүп турза-даа мал баксырап, чамдыкта хорамчалыг боон турар.

Оон аңгыда, эрткен чылын төрүттүнген хураганнарны, бо чылын төрүүр дунгуш хойларны зооветеринарияның негелдезинге чедир ажаавайн турарындан чамдык хойжу бригадаларда оларның өлүп хораар чоруу бар боон турар. Чамдыкта коданнарже мал чемни, сугнуң сөөртүлгезин үзүктелдире бөөр таварылгалар база бар. Ол ышкаш мал эмнээр пунктуларның ажылын экижидери, оларны четчир саныг эмпер-биле хандырары, эт-херекседдер-биле дерилери, мал эмчилерни бызыглаары негеттинип турар. Ол-ла бүгүнүң түнелинде районуң ажыл-агыйлары мал бажы өстүрериниң планын күүсетпейн турар.

Ынитиниң малынга хереглээр дусту Өвүр райондан дажыглаары-биле Кызыл-Мажалыктың «Сельхозтехника» каттыжышкыны-биле кереэни районуң ажыл-агыйлары чарып алган. А херек кырында керээлерни ол организация күүсетпейн турарындан олар үстүп турар. Ынчангаш кыштагларда малдың дус-биле хандырылгазы дыка четпес.

Малдың баш санын бүрүн камгалап ап, оон продуктулуун бедидер сорулга-биле бүгү малчыннарның, көдээ ажыл-агый специалистериниң, ажыл-агый удуртукчуларының болгаш бригадирлериниң, ферма эргелекчилериниң харысалгазын бүгү талалыг бедидери, бүгү ажыл-ишчилериниң ортузунга полит-массалыг ажылды күштелдирер, бедик организастыг чорукту чедип алыр, сагыага-чурумну бызыглаар дээш чер-черде партия организациялары организакчы болгаш кижилдикчи ажылды улам күштелдирери эргежок чугула.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл ойнуң дугайында СЭКП ТК-ның доктаалында ол улуг юбилейни күш-ажылга чаа-чаа чедиишкиннер-биле утку-урупче, экономиканы болгаш культураны хөгжүдеринге чаа-чаа чедиишкиннерни чедип адырынче бүгү ажылчы чоннарны СЭКП Төп Комитеди кыйгырган болгай. Мал кыштаглаашкынын организастыг, хүр чаагай эрттирип, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин улам ынай хөгжүдеринге чаа-чаа чедиишкиннерни чедип ап, бо талазы-биле планныг сорулгаларны болгаш соцчалистиг хүдөлгелерни күүселип тургаш, ол улуг байырлалды төлептиг уткууру — күш-ажылчы коллектив, ажыл-ишчи бүрүзүнүң эң чугула сорулгазы болур.

Д. ДАНЗЫН-ООЛ.
СЭКП Бай-Тайга райкомунуң бирги секретары.

Кыштаглаашкын — шалыпчы фронт

дуктулуун бедидеринге улуг ужур-дузалыг боон турар. «Тээли», «Бай-Тал» совхозтарда, «Мурнакчы» колхозта дыка хей малчыннар ботгары малдың чамдык аарыгларын эмнээр аргазын өөренип алганнар.

Кыштаглаашкынны организастыг чорудары-биле хүлээп алдынган хемчеглериниң күүселдезин организастаарын күштелдирер сорулга-биле СЭКП райкомунуң бюро, райкүүском кежигүннерин, харысалгалыг ажылдакчыларны, чамдык коммунистерни болгаш депутаттарны, тускай эртемнигларни ажыл-агыйларда, бригадаларда бызыглаан. Олар малчыннар ортузунга полит-массалыг ажылдарны чорударындан ангыда, оларның харысалгазын бедидер, оларга шалыпкын дуза чедирер талазы-биле ажылдарны чорудуп турар.

Бо чылдың кызының районга парып, берге болганын барымдаалаш, немелде хемчеглерни ап, район төвүнде будурулге, ажыл-агый, албан организация черлериндеп малчыннарга дузалажыры-биле 60 ажыг кижини чоруткан. Олар январь 18-тен март 1-ге чедир малчыннарга практиктиг дузаны чедирерлер.

Онгу беш чылдың ийиги чылының планныг опаалдаларының болгаш социалистиг хүдөлгелериниң күүселдези оон бирги чылының түүнелдериндеп база улуу-биле хамааржыр апаар. Эрткен чылын бистиң районуң ажылчы чоннары шудургу ажылдаан. Ылаңгыя район көдээ ажыл-агый продуктуларын күрүнеге садар планын шуптузун күүсеткен. Ынитиниң малынга чем белеткээриниң планы ажыр күүсеттинген. «Бай-Тал» совхоз, «Мурнакчы» колхоз планнар күүседиринге бедик көргүзүглерни чедип алган.

Районуң көдээ ажыл-агый будурулгезинде агаар-бойдустуң кандыг-даа байдалдарында бедик көргүзүглерни чедип ап турар мурнакчылар эвээш эвес. Ындыларга хамаарыштыр «Тээли» совхозта өшкү кадарчызы С. Сандүүнү, саанчылар С. Карапты, Р. Өлзейни, механизатор Х. Дыртыкты, «Бай-Тал» совхозта хойжу А. Иргитти, механизатор Д. Допулду, суттачы О. Натпитти, «Мурнакчы» колхозта хойжулар К. Серенотту, О. Седен-Дамбааны, «Кара-Хөл» колхозта Д. Хертекти болгаш оон-даа өскелерни улуг чоргаарал-биле адап болур.

Онгу беш чылдың ийиги чылының планныг опаалдаларының болгаш социалистиг хүдөлгелериниң күүселдези оон бирги чылының түүнелдериндеп база улуу-биле хамааржыр апаар. Эрткен чылын бистиң районуң ажылчы чоннары шудургу ажылдаан. Ылаңгыя район көдээ ажыл-агый продуктуларын күрүнеге садар планын шуптузун күүсеткен. Ынитиниң малынга чем белеткээриниң планы ажыр күүсеттинген. «Бай-Тал» совхоз, «Мурнакчы» колхоз планнар күүседиринге бедик көргүзүглерни чедип алган.

Районуң көдээ ажыл-агый будурулгезинде агаар-бойдустуң кандыг-даа байдалдарында бедик көргүзүглерни чедип ап турар мурнакчылар эвээш эвес. Ындыларга хамаарыштыр «Тээли» совхозта өшкү кадарчызы С. Сандүүнү, саанчылар С. Карапты, Р. Өлзейни, механизатор Х. Дыртыкты, «Бай-Тал» совхозта хойжу А. Иргитти, механизатор Д. Допулду, суттачы О. Натпитти, «Мурнакчы» колхозта хойжулар К. Серенотту, О. Седен-Дамбааны, «Кара-Хөл» колхозта Д. Хертекти болгаш оон-даа өскелерни улуг чоргаарал-биле адап болур.

Ам мал ажылынга бир эң шиитпирлиг үе—хой оолдаашкыны түлүктеп турар. Кыштың байдалы берге турзаа, малчыннарның «дужуду» багай эвес. Ажыл-агыйларда төрүүр 40000 ажыг хойнуң 10900 ажыы февраль эгезинге чедир төрээн. «Тээли», «Бай-Тал» совхозтарының хойжулары Х. Сандыжаптың, Т. Мандай-оолдуң, «Мурнакчы» колхозта О. Седен-Дамбазының коданнарында хойнуң хей нуруузу хураганнап, олар шупту онча-менди алдынган. Мал ажылының тускай эртемнигленериниң санап турары-биле алырга, районуң ажыл-агыйларынга хой оолдаашкыны февраль айда доостур. Ынчангаш бо эң чугула айтырыг районуң партия, совет болгаш ажыл-агый органнарында, специалистерден, бирги эзлчегде, бистиң малчыннарывыстан онза кичээнгейни неген турар.

Амгы үеде бисте хүнүң эң чугула айтырыы кыштаглаашкынның чоруп турарында бергелер болгаш четпестер эвээш эвес. Девискээринге улуг хар чаап, соок аажок күштүг болганындан «Кара-Хөл» колхозта кыштаглаашкын берге боон турар. Малдың баш санын камгалап алыр дээш бүгү хемчеглерни ап, район организацияларындан дузаны көргүзүп турза-даа мал баксырап, чамдыкта хорамчалыг боон турар.

Оон аңгыда, эрткен чылын төрүттүнген хураганнарны, бо чылын төрүүр дунгуш хойларны зооветеринарияның негелдезинге чедир ажаавайн турарындан чамдык хойжу бригадаларда оларның өлүп хораар чоруу бар боон турар. Чамдыкта коданнарже мал чемни, сугнуң сөөртүлгезин үзүктелдире бөөр таварылгалар база бар. Ол ышкаш мал эмнээр пунктуларның ажылын экижидери, оларны четчир саныг эмпер-биле хандырары, эт-херекседдер-биле дерилери, мал эмчилерни бызыглаары негеттинип турар. Ол-ла бүгүнүң түнелинде районуң ажыл-агыйлары мал бажы өстүрериниң планын күүсетпейн турар.

Ынитиниң малынга хереглээр дусту Өвүр райондан дажыглаары-биле Кызыл-Мажалыктың «Сельхозтехника» каттыжышкыны-биле кереэни районуң ажыл-агыйлары чарып алган. А херек кырында керээлерни ол организация күүсетпейн турарындан олар үстүп турар. Ынчангаш кыштаглаашкында малдың дус-биле хандырылгазы дыка четпес.

Малдың баш санын бүрүн камгалап ап, оон продуктулуун бедидер сорулга-биле бүгү малчыннарның, көдээ ажыл-агый специалистериниң, ажыл-агый удуртукчуларының болгаш бригадирлериниң, ферма эргелекчилериниң харысалгазын бүгү талалыг бедидери, бүгү ажыл-ишчилериниң ортузунга полит-массалыг ажылды күштелдирер, бедик организастыг чорукту чедип алыр, сагыага-чурумну бызыглаар дээш чер-черде партия организациялары организакчы болгаш кижилдикчи ажылды улам күштелдирери эргежок чугула.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл ойнуң дугайында СЭКП ТК-ның доктаалында ол улуг юбилейни күш-ажылга чаа-чаа чедиишкиннер-биле утку-урупче, экономиканы болгаш культураны хөгжүдеринге чаа-чаа чедиишкиннерни чедип адырынче бүгү ажылчы чоннарны СЭКП Төп Комитеди кыйгырган болгай. Мал кыштаглаашкынын организастыг, хүр чаагай эрттирип, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин улам ынай хөгжүдеринге чаа-чаа чедиишкиннерни чедип ап, бо талазы-биле планныг сорулгаларны болгаш соцчалистиг хүдөлгелерни күүселип тургаш, ол улуг байырлалды төлептиг уткууру — күш-ажылчы коллектив, ажыл-ишчи бүрүзүнүң эң чугула сорулгазы болур.

Д. ДАНЗЫН-ООЛ.
СЭКП Бай-Тайга райкомунуң бирги секретары.

Кыштаглардан медээлер

Массалыг эгелээн

«Барлык» совхозтуң Аксы-Барлык салбырының шөр малы массалыг оолдап эгелээн. Январьның сөөлгү декадазында 1800 ажыг хой төрээн, оон хураганы шупту менди.

Чамдык коданнарда хой орту кирер оолдапкан. Чижээ, К. Бичелдейнинде 206, М. Мочалдыында 221, К. Серевниинде 228 хой төрээн. Ажаалда, чемгерилде багай эвес болганындан хураганнар хүр, иелери сүткүр болуп турар.

Маңаа холбаштыр четпестерни база айтыр херек. Хой тарылгазын чамдык коданнарга багай организастаан ужурунда амгы оолдаашкын орайтаан. Кыштагларже мал чемнери сөөртүр график база үзүктелип турар.

О. КҮЖҮГЕТ.

* * *

Хой бүрүзүнден

Кышка белеткели хынамчалыг болганындан «Улуг-Хаа» совхозтуң Ийи-Тал салбырының малы менди болгаш хүр. Чаш малды чидириг чокка өстүрери, ылангыя хой бүрүзүнден хураган алыры код сорулга.

Сөөлгү хүннерге чедир төрээн 900 ажыг хойнуң хураганы онча-менди. Аныяк малчыннар Өдек Шагдырның 200, Алексей Сумуяның 190 хураганы эки мандып турар.

Салбырның 300 ажыг бода малы ийи коданда кыштаглап турар. Мал чемнинің курлавыры база четчир. Инектің сүдүн эдбедир, бызааларның чемгерилдезин экижидер хемчеглерни организастап турар.

О. СҮГЕ.

* * *

Шупту менди

«Тес-Хем» совхозтуң Y. Шынаа салбырының малчыннары онгу беш чылдың ийиги чылының кыштаглаашкынын эки эрттирип турарлар. Салбырның девискээринде хар улуг, соок күштүг турзаа-даа, хойжулар ниитиниң малын кыпты менди ажырар дээш бар-ла аргаларын ажыглап, оон продуктулуг чоруун бедидеринче кол кичээнгейни угландырган.

Салдынган сорулганы чедиишкиниг күүседир дээш салбырның удуртукчулары, тускай эртемнигларни төрүүр коданда бүрүзүнде специалист кадрларны бызыглаан. Малды чылыг суг-биле суггарар чорукту чедип алган. Ынчангаш малчыннарның ниити байдалы бо хүннерде эки деп дидими-биле чугаалап болур.

Совхоз дирекциязы, партком болгаш ВЛКСМ комитеди төрүүр коданнарже сакманщиктер чорудар ажылды база күштелдирген. Y. Шынаа салбырда кадарчыларже бо хүннерде барык үжен хире сакманщиктер аттанган. Олар онгу беш чылдың ийиги чылының баштайгы хураганнарын хүлээп ап эгелээннер. Сакманщиктерниң аразында дужулгалыг кижи Бопуймаа Билчеймаа база бар.

Y. Шынаа салбырда бо хүннерге чедир ниитиниг-биле 1300 хой оолдаан болгаш толу шупту менди. Малчыннар Д. Севаян—150, К. Сувак-оол—80, Н. Чыртай-оол — 190 хураганнарны менди дорутурган.

Ч. БАЙЫР-ООЛ,
бригадир.
Тес-Хем район.

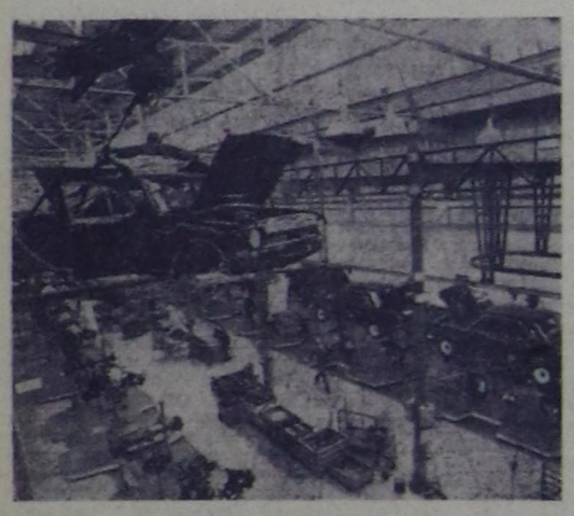

ГОРЬКИЙ. Улуг Октябрьның 60 чылынга алдар болдуруп Горький автомобиль заводунуң коллективи социалистиг бедиткен хүлээлгелерни хүлээп алган. Юбилейге чедир пландан ажыр 700 чүк машиналарын болгаш чиик автомобильдерни будурүп үндүрерин, ГАЗ-52-08, ГАЗ-59-09, ГАЗ-24-07 (такси) дээр газ-биле ажылдаар үш чаа машиналар будурерин эгелээр, автоматтыг 27 база комплекстиг механизастаттынган 10 шугумнарны ажыглалга киирер болгаш шиңгээдип алыр деп шиитпирлээн.

ЧУРУКТА: ГАЗ-24 деп чиик автомобильдерни эптээр конвейер.

В. ВОЙТЕНКОНУҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

Политиктиг, экономиктиг өоредилге

ҮЛУУ УЛУГ

Өрге Салчак Кызылда педагогика институдун дооскан, эртем-билиге баштайгы орукту кылганы Мугур-Аксы ортумак школазынга ажылдап чедип келгеш. Ийи хире чыл эрткенде аныяк башкының организакчы, ажылгыр мөзүн-шынарын коллектив кежигүннери биле берген. Ынчангаш аңаа улуг идегели көргүзүп, ыракты Мөген-Бүрен 8 чыл школазының директорунга томуйлаан.

Оон бөөр ам он ажыг чыл эрткен. Ол үеним дургузунда Ө. Салчак бодунуң чүгле кызымаккай болгаш хей-шиитичи зоруун көргүзүп келген. Ол ам дуржулгалыг пропагандист. Оон удуртуп турары теоретиктиг семинарда школаның шупту башкылары хаара туттунган. Оларның аразында аныяктар-даа, хоочуннар-даа бар. Пропагандист Ө. Салчак кичээл бүрүзүнге бүгү тала-биле ыяк белеткеним алыр болгаш кичээлдерни партияның XXV съездизиниң материалдары-биле холбап эрттирип турар.

Өрге Салчак бодунуң билиин доктаамал бедидин чаңчыккан. Ол хей-хей солуннарны, журналдарны чагыдып ап, үргүлчү өөренчүп, бодунга херек чүүлдерни ушта бижип, конспектилеп ап турар. Ол ышкаш марксизм-ленинизмниң теоретиктиг айтырыгларын, Маркстың, Энгельстиң болгаш Ленинниң ажылдарын, партияның съездилериниң, конференцияларының, СЭКП ТК-ның пленумнарының материалдарын доктаамал өөренип турар. Ынчангаш оон эрттирген кичээлдери солун болгаш бедик утка-шыналыг болур.

Дуржулгалыг пропагандист кичээл бүрүзүн коллективтиң богунгу ажыл-ижи-биле, делегейде болуушкуннар-биле, бистиң чуртувустуң, республикавыстың болгаш районувустуң амгы үеде көргүзүп турган ажылдарын, ажыл-ишч

ЭНЕРГИЯНЫҢ ҮНЕР ДӨСТЕРИ

Сөөлгү үүс чылда бөмбүрэктиң чурттакчылары ийи катап өскеп, оларның ажыглап турары энергия дөрт катап көвүдээн. Чүгле 1974 чылдың мурнундагы хөрби беш чылда безин делегейниң кижилери сайыралдың бүгү төөгүүзүнде бүдүрүп үндүрген энергияның чартыындан хөйү чарыгдаан.

«Энергияны ижип турары» соксаал чогу-биле дүргеп турар, ол черле биллингир: делегейниң чону өзүп, үлетпүр сайыраан, ажыл-агыйның энергия-биле чепсегленишкини кайгамчык шапкын хөгжүп турар. Кижиниң тургускан үүлү барык шуптузу энергия дузазы-биле кылдынгал-на болгай. Энергия ажыглаарында кол черни черниң одалга курлавырларын ажыглаарынга үндезилеттинген чылыг энергилиг эдлен турар.

Экономистер бөмбүрэктиң нинти одалга балансызын санап көрген. Оон түңнелинде ам электроэнергияның 59 хуузун нефтиин болгаш бойдус газын ажыглаанындан, 32 хуузун хөмүр-дашты кывыскаындан, 7 хуузун суг күжүн ажыглаанындан, чүгле 2-ле хуузун атомдан ап турары тодараан.

Ындыг болганда, энергия алырының кол дөзү одаар үүл болуп турар. XX векти төөгүүзүнде бөмбүрэктиң бир кижилиниң санынга оналаштыр оон чарыгдалы 4 тонна болур. Ол үүл дөрге чернің чурттакчыларынга чаңгыс аайжыдын санаан 25 миллиард тонна одаар үүл хереглеттинер дээш ол. Бо дөрге эмгежок хөй сан-дыр.

Одаар үүлдү ажыглаарының хемчээли ол хире дүрген өзүп турда, келир чоокку үеде оон курлавыры доосту бербес бе?

Совет эртемденнер ындыг түңнел кылырының барымдазы чок деп санап турар. Энергетиканың хөгжүдезинин амгы доктаамал өзүп турар темпизи хевээр артса-даа, нефть, хөмүр-даш, газ, торф, сланцы ам-даа үүс бежен чылларга четтир. Бир эвес маңгаа ядролуг кывар үүл — уранны неметтер болза, бо хуусаа ийи катап өзер. Оон-биле чергелештир шинчилээри болгаш ажыглаары чаа эгелен турар далайлар болгаш океаннар дүвүнде шыгжаттының чыдар одаар үүл курлавырын херекке адбайн барын болбас.

Бистиң Төрөөн чүртүвүс делегейниң нефтилиг черлериниң 30, делегейде хөмүр-дашы курлавырларының 55, торфтуң 60 хуузун эдлеп турар болгаш ында кывар сланцылардың курлавыры кончуг хөй болуп турар. 1976—1980 чылларда ССРЭ-ниң улус ажылагыйын хөгжүдериниң беш чыл планы эртемниң болгаш практиканың мурнунга чугула күүнде ужур-дузалыг сорулганы — бойдустың нефть курлавырларын ажыглаарын экижидерин, нефтилиг каттардан нефть алырын көвүдедирин айыткан. Бо сорулганы шинтпирлевишаан, совет эртемденнер нефть тыварының чаа, сайзырангай аргазын сүмелээннер. Ук арга кончуг ажыктыг болган болгаш ам нефтиниң үлетпүр тывыжының онуун сес кезиин оон дузалы-биле тып турар. Ол болза нефть каттарынче сугну күштүг базышкын күжү-биле киргеш, нефтини чер кырынче үндүрүп кээр арга-дыр. Нефтини суг базышкыы-биле үндүрүп алза-даа, ол каттарда нефть курлавырының чартыы артып каан турар. Эртемденнер ол арткан нефтини алырының аргазын база сүмелээннер. Каттарже базышкын күжү-биле киривиттер сугга нефтини адырылдыр чуптар нарын химиктиг каттыжышкыннарны неметтер. Ол ышкаш ол каттарже ында бар нефтини бүрүү-биле кызын үндүрүүтер нефть эзилдирер хоюндуну болгаш углекислый газ көвүдеткен сугну база базышкын-биле киирер.

Анаа суук нефтиден ангыда, чук, харын-даа даш ышкаш нефть база бар болгулаар. Ону болбаазырадын алыры онзагай технологияны негээр. Ындыг нефтини хоюг, суук кылыры-биле нефть каздынче соок эвес, харын изиг сугну албадан киирер. Ол ышкаш ындыг нефтини от-биле ажылдан кылыр талазы-биле совет эртемденнериң аргазы солун. Өрүмнээн нефтилиг шахтаны чүгле от-биле өртеп-диптер эвес, харын кывары эки болзун дээш ынаар кислородту киир үрдүрер. От чоорту бурунгаарлавышаан, нефтилиг каттарны изидип, кадыг нефтини суугадыптар изиг газтың агымы болу бээр. Бо совет методту чүгле бистиң чүртүвүста эвес, даштыкыда база ажыглап турар.

Атомнуг одалга дугайында каш сөс. Уран дээр бүдүмелдиң атомнары түс-түс кезектерге чарлын турда, кончуг хөй чылыг ылгалып үнер. Ол чылыг станцияның генераторунуң ротору-биле тудушкан турбина дээрбээниң доскуштарынга дегтеш, ону долгавыр ажылдадыптар бус кылдыр сугну хуулдуруптар.

Бистиң чүртүвүска баштайгы атомнуг электростанцияны 1954 чылда туткан. Станцияны чогаатканнар бүгү делегейге ядро энергиязын тайбың сорулгага ажыглаарының оруун ажытканнар. Ындыг станциялар аная одалга үүлдери чок, ол хиреде бойдус курлавырлары аажок байлак девискээрлерге энергия бээр арганы берип турар.

Одалганың кол курлавыры — хөмүр-даш, нефть, газ чүртүң чөөн талазында мөөңнеттинген дээрзи билдингир. Ынчангаш чүртүң Европа талазында энергетиканың хөгжүдезинин идегелдиг үнер дөзү ядро энергиязы болуп турар. Тоску беш чылдың сөөлгү чылында атомнуг бүгү совет электростанцияларының күжү алды миллион киловатт четкен. Онгу беш чылдың төөгүзүнде ол 13—15 миллион киловатт чедер.

Онгу беш чылда совет АЭС тоску беш чылдаазынга деңнээрге, беш катап хөй энергияны бээр. Бистиң улус ажыл-агыйывыстың оон алыр ажыын санап четпес.

Одалганың чаңчыл болган хевирлериниң курлавырларын төөгү чок чүве кылдыр база көрүп болбас, амгы үлетпүрүнүң дыка хөй адырларынга олар чиг-эт база болуп турар болгай. Ынчангаш амдан эгелээш, эртем оларны солун болурунуң аргаларын дилеп эгелээн. Ындыг дилээшкиннер бүгү угланыышкыннар-биле чоруп турар, чамдыкта бодавайн турган түңнелдерге-даа чедирип кээр. Автомашиналар шуужуп-ла турар. Ынчалзадаа оларның соонга чаңчыл апарган иогазымаар газ ыштары коозүлбес. Ындыг ыштарның орнунга суг бузунуп чиңге, өттүр чүве көстүп турар чугазымаар изи чыдын каар.

Бо дөрге тоолчургу чүве эвес-тир. Ам безин бензин орнунга суг , кыпсын чоруур шимчедикчи бар апарган. 1975 чылдың төөгүзүнде ындыг автомобильдер Харьковтуң кудумчуларынга көстүп келгилээн. Оларның анаадагы бензин бактарын тускай, улуг эвес атом реактору-биле солаан. Суг оон белдирлерин таварбышаан, водородту ылган үндүрүп турар. Ук водород агаарның чиңге агымыкыны-биле кады херек холумакты болдуруптар. Ол холумак шимчедикчиниң циливдрлериче киргеш, машинаны шимчедип эгелээр.

Чаа энергилиг дилеп тывары үргүлчүлеп турар. Бо талазы-биле шинчиледдер кылырынче делегейниң улуг-улуг эртем черлериниң кичээнгейи улгаткан. Термоядронуң бүгү дириг чүвүге айыылдыг чепсек кылдыр ажыглаттының болур частыышкынын кажа төрелгетенге төөгү чок энергиины бээр башкарылгалыг физиктиг реакция болдуруп алыр дээш барык чөөрби беш чылдарның дургузунда совет эртемденнер ажылдан турарлар. Бо дөрге төөгүде туруп көрбээн магалыг чаагай сорулга-дыр.

Бистиң үевисте бо сорулганы амыдыралга боттандырының талалы-биле баштайгы базымнар кылдынган. Иаян Хүүнде эстиишкиннериң температуразы-биле дөмей ындыг эстиишкинин (плазманы) шинчилээр делегейде ең улуг дерилгени тудуп тургускан.

Бо дерилгени ам делегей эртеми «Токамак-10» деп адап турар. Термоядролуг синтезти башкарып турган, кедилинде барып энергетика хөгжүдезинге тоолчургу чедишкиннерни бээр ужурлуг совет физиктериң кайгамчык чедишкиннериниң дугайын СЭКП-ниң XXV съездазынга чугаалаан болгай.

Бүгү делегейниң чугаа-сөзүнде бар апарган анаа эвес «токамак» деп сөс совет дерилгениң кол кезектериниң аттарындан (ток, камера, магнитная катушка) тургустуунган.

Мочээн совет эртемден академик Арцимовичниң удуртулгазы-биле кылдынган болгаш оон өөреникчилериниң улаштылаан турары шинчиледдер водородту ажыглаан турган ажылдаар ужурлуг келир үениң термоядролуг реакторун тургузар үени чоокшуладын турар.

Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, амгы үениң сайыралы одалгага ажыглаар үүлге кижи төрелгетен бодунуң хереглелин кайы хире хандырып шыдаарындан база хамаарлыр.

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ИНТЕГРАЦИЯНЫҢ ЧАЙЫННАНЧАК ЧЕПСЭЭ

ПРАГА. Стара-Тура хоорайда медицина дериишкиннери бүдүрер «Хирана» завод чаа медицина приборун—«ЕК-6Т-01» дээр электрокардиографты будуруп үндүрген. Ол болза Чехословакияның болгаш Совет Эвилелиниң специалистериниң эртем-техниктиг чедишкиниг кады ажылдажылгазының база бир чижээ. «Хирананың» специалистери ук приборуң «чүрөөн»—регистраторну тургускан, а өске кезектерин — электронуг элементилерни, кабельди, электродтарны — совет инженерлер ажылдап кылган.

Чехословак медицина үлетпүрү кончуг чугула сорулганы күүседиринче—ЭДЧ-ниң чурттарынга хереглээр рентген дериишкинин бүдүрериниге бодунуң бүдүрүлгезин специализаставарыяче киргиткен. Ортумак күчүлүг болбаазын дериг-хереклерин үндүрерин ССРЭ, ПУР, Венгрия, ГДР-биле кооперастаашкынга боттандырар апаар.

КОРАБЕЛДЕРНИҢ КҮШ-АЖЫЛЫ ТИИЛЕЛГЕЗИ

ВАРШАВА. Гданьскиде В. И. Ленин аттыг верфьтин корабелдери сагыш-сеткилдиң хайныышкынныг хүннерин чурттап эрттирип турар: бо чылдың эзезинден бээр 231 муң тонна чүүктү ап чоруур үшкү суднону сугче эжиндирип киирген.

— Бо болза верфьтиң дайын сөөлүндеги төөгүзүнде улуг болуушкун-дур—деп, оон кол директору К. Гмех чугаалап турар.— Чаа суднону дерип тургускаш, сугче эжиндирип киирген чорук болза сөөлгү чөөрби тос чыл дургузунда чүгле чаңгыс етапельдин корабльдери нинти тоннажы 2 миллион тонна болуп турар 322 суднону тургусканы ол-дур. Бо болза 20 муң кижилиг коллективтиң улуг күш-ажылчы тиилелгези-дир.

СОФИЯНЫҢ АЖЫЛ-ИШЧИЛЕРИНИҢ ЧЕДИИШКИННЕРИ

СОФИЯ. Болгар наймыылаалдың будүрүлгелери чурттуң бүгү үлетпүр продукциязының 18 хуузун берип турар. Олар 1976 чылда — чедиги беш чылдың баштайгы чылында улуг чедишкинни чедип алган. Будүрүлге планын хуусаазындан 7 хонук эрте күүсеткен. Планга немей 92 млн. лев акшаның продукциязын будүрүп үндүрген. 1975 чыл-биле деңнээргe, наймыылалга үлетпүр будүрүшкүнүнүң хемчээли 9,6 хуу улгаткан. Бүгү немеде өзүлдеп күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидериниң күсели-биле чедип алган.

ВЬЕТНАМ МЕЛИОРАТОРЛАРНЫҢ САГЫШ САЛЫЫШКЫНЫ

ХАНОЙ. ВСР-ле хову ажылдарының темпизи дүргеп турар. Кодээ ажылагый будүрүлгезинин бүгү комплекизинде кол кичээнгейин ирригацияже салып турар. Дренажтыг системалар кылып, чалдаашкыннар, суг хоолбектери тургузуп турар организацияларны күүне бирги эдлечгеде чөлилер-биле хандырып турар. Ындыг хемчеглерниң чугулазы тодаргай — өөлдерни суг-биле чогуур үезинде хандырарындан дүүжүт хамааржыр.

Чурттуң сонгу чүгүнүң мелиораторлары дүжүттүң, быжыг базазын тургускан. Оң можулар мелиорация ажылдарының үш чыл планын (1974—1976 чылдар) күүседишкен, а Тханьхоа, Виньфу можулар, Ханойнуң болгаш Хайфонинуң чоок кавызында чөлер ук планны хуусаа бетинде боттандырган.

(СЭТА).

С. Вэнстиң интервьюзу

ВАШИНГТОН. (СЭТА). АКШ-тың күүне секретары С. Вэнс америк информация агентиледдеринге интервью берген. Бодунуң Москвадже чоруур аян-чоруунга хамаарыштыр ол мынча дээн: Совет Эвилели-биле бистиң чугаалажыр деп турар кол айтырыыс болза, ийи таланың ядролуг чепсегленишкиннерни кызырарының дугайында айтырыг болур. Ол айтырыгны чугаалажып көрүп турар болгаш ону дүрген шинтпирлээр ужурлуг деп санап турар мен. Бир эвес четтигер чүве болза, ол айтырыгны сентябрыга чедир чугаалажып дооскан турарын күзеп турар мен, чүге дээрге амгы үе дугуржулганың күштүг болуп турар хуусаазы сентябрының төөгүзүнде доостур, ынчангаш ону уазткан турар ужурлуг. Стратегтиг чепсегленишкилерни кызыгаарлаар дугайында чугаалажышыынарны ийнги уе-чаданың хамаарышкан айтырыгларны Совет Эвилели-биле чугаалажып көрүп бистик дүрген катап эгелээривисе чугула болуп турар. Ол дээрге бистиң аравыста өске чугула айтыыглар чок дээни ол эвес болбайн аан, Москвага аян-чоруум үезинде өске-даа айтырыгларны база чугаалажып көөр деп бодап турар мен. Ол чугаалажышкыннар эге болгаш белеткел характерлиг болур.

Стратегтиг чепсегленишкиннерни кызыгаарлаар дугайында чугаалажышкынларга шаптыктан турар амгы айтырыгларга бурунгаарлаашкынны Москвага баргаш чедип алыр деп санап турар силер бе деп, С. Вэнстен айтырган. Ол болза «берге болгаш парын айтырыгларның комплекизин» чугаалажып көөрү болур деп, күүне секретары өнзалап демдеглээн. Стратегтиг чепсегленишкиннерни кызыгаарлаар дугайында ийнги уе-чаданың дугуржулгазын ажылдап кылыр дээн орадлажышкынларны «чалгынныг ракеталар» болгаш «Бэкфайр» бомбардировщик дугайында айтырыг бойлаашкынга таварыштырбас дээр идегелиглергейлээн АКШ-тың президентизи Дж. Картериниң медеглелиниң дугайын күүне секретары оон-биле холбаштыр айыткан.

Совет Эвилели-биле харылзааларга, ылаңгыя эвес чепсегленишкиннерни кызырарын чугаалажып көөрү эгелээри-биле чоокку үеде кайдыг-бир күзенишкиннер кылыр бодап турар силер бе дээн айтырыгта С. Вэнс мынча деп медеглээн: мартың төөгүзүнде Москваже чоруурумда чугаалажып көөр апаар айтырыгларның даңазызынга эвес чепсегленишкиннерни кызырар дугайында айтырыгны чугаалажып көөрү база кирген турар деп бодап турар мен. Чепсектиг күштерни удур-дедир кызырарының дугайында чугаалажышкынларны элээн каш чылдар дургузунда чорудуп келген. Ол чугаалажышкынларны чаңгыс черге өскерлишкин чок туруп бооринден бурунгаарладыры чедип алдынар боор деп дыка ынаныр турар мен.

Американың Каттышкан Штаттарында чепсекти эңдере бүдүрерингe болгаш шериг бюджедин улгаттырарынга удур шимчэшкин калбарган.

Амгы сак-хөө чылында Пентагонга акшаландырыышкын АКШ-тың бүгү төөгүзүнде туруп көрбээн бедик деңнелге чедип, 113 миллиард доллар болган. Ол болза эртекен чылдыындан 10 миллиард доллар хөй.

ЧУРУКТА: чепсекти эңдере бүдүрерингe удурланган чысхаал үезинде «Хежэженнер, тайбың дээш демисежиңер!» деп америк организацияның кежигүннери.

СЭТА-НЫҢ ФОТОХРОНИКАЗЫ.

Мозамбиктиң тайбың хүннери

Мозамбик Улуечу Республиканың хамаарышпас чоруунуң баштайгы чылы оон улузунуң амыдыралында улуг өскеришкиннер-биле демдеглеттинген. Мозамбикти хостаарының Фронтузунуң (ФРЕЛИМО) удуртулгазы-биле чурт хөй чылдар иштинде колониалдыг тергиидөшкининиң уржуктарын чок кылырын, экономика, культура болгаш социал талазы-биле чаартылганың калбак программазын боттандырын эгелээн.

ЧУРУКТА: Улумбези хоорайда керамика фабриказының белен продукциязы. Ол болза республиканың үлетпүрүнүң эң эзиляк будүрүлге черлериниң бирээзи болур. Фабрика хүнүүн-не 1200 дорбелчин метр плиткаларны будүрүп үндүрер. Оларның хөй кезиин даштыкыже үндүр садар.

Н. АКИМОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Англи публицист Сибирь дугайында

ЛОНДОН. (СЭТА). Сибирь кончуг дүрген темпилер-биле хөгжүп орар. Чаңгыс салгалдың чуртталгазының иштинде-ле оон овур-хевири долузуубиле өскерли бергеи. Кижи чурттавайн турар калбак делгем куруг чер деп ол дугайында билиг херек кырында бар үүлдерге дүүшпейн турар деп, «Оптима» журналга айгыр публицист Джон Стюарт бижээн. Ол чоокта чаа Сибирьге аян-чорук кылын чораан.

Кадыг-берге байдалдарда совет кижилериниң амгы үениң чаа хоорайларын, үлетпүрүнүң кончуг улуг будүрүлге черлерин тутканын, эртемниң төөгүзүн тургусканын демдеглевишаан, ол совет улустуң күш-ажылынын дугайын тайылбырлап бижээн. Демир рудазы-биле, ховар металлдар-биле, алдын болгаш алмаздар-биле байлак ол девискээрде сөөлгү чылдарда хөмүр-даштың, нефтиниң болгаш бойдус газының байлак черлерин ажыдын тыпкан. Чоокку келир үеде ол чер үүзе Совет Эвилелиниң экономиказынга эвес, харын бүгү делегейниң экономиказынга чугула роль-ду ойнаар деп, Дж. Стюарт онзалап демдеглээн.

ДАШТЫКЫ КАЛЕЙДОСКОП

«АКВАРИУМДА» БАНДИТТЕР

Лиссабонуң төө кудумчузунда хөй каут бажыңнариң бирээзиниң соңгаларын оя аткылап каан: чоокта чаа аная банк үптеп дээрбедээр дээш ораладжышкын кылган.

Баннаны хаар деп турда, пистолеттер болгаш граната-лар туткан ийи дээрбечи ынаар кире берген. Олар шоолуг эвес, ынчалза-даа элээн чугула бир-ле үүлдү: банкының аажок улуг витриналары, чырыдын каан аквариумуун шилдери ышкаш, өттүр көстүп турарын эскербейн барганнар. Дээрбечилер банк ажылдакчыларының «амы-тынына чедер» деп турда, ону соңга өттүр сонуурган көрген кижилер даштын эңдерли берген. Бир-ле кижи полицияже дыңнадышкан. Патруль машиналары чедип келгилээн. Полицейжилер соңгаларны оя боодап-боолап, банкыже киргеш, дээрбечилерни тудуп алган.

Ол болуушкуннар кинематографтың экранында ышкаш болган, ону банкының чырыткылыг витриналарының чанында чыглып келген үүс-үүс лиссабончулар көрген. Оларның дыка хөйү кинотеатрларже билеттер садып алыры соксаткан. Ынчангаш ол болуушкуннарны көрген кижилер билеттер садып алыр дээн акшазын камнап алган, а банк дээрбечилериниң олчазы болу бер часкан чеди миллион эскудо акша-хөрөңгилин камгалап алган.

В. РЕЗНИЧЕНКО,
ПМА-ның корреспондентизи.

СУДУР

Линкопинг деп швед хоорайының ламазы Хеесслер чоокта чаа бодунуң чүдүкчүлериге аажок сагыш салган. Ол «автомобильжиниң судуруп» чогаатканы, парлан үндүрген, ында бурганга чүдүүрүүнүң 150 сүзүглели бар, олар орукка чоруурунуң дүрүмнериниң барык-ла бүгү пункт бүрүзүнге таарыштыр дүзөөн турар. Судурнуң хемчээли карманга өй. Сүзүглел бүрүзү кыска болганы дончу, чүге дээрге чолаачылап чораан, бурганга хөй тайылбыр кылып чүдүүрү берге болгай. Дыштанылга черлериче баар оруктарга транспорт көвүдээнде чүдүүрүнге таарыштыр кылган сүзүгледдериниң бирээзи ындыг: «Чедиш эртериниден мени өрпээ, бурган. Бо хөй машиналар аразындан дүрген үнүн алырын өрпээн көр!»

(ПМА).

АВСТРИЯЖИЛЕР ЧҮҮДЕН КОРГАРЫЛ?

Чоокта чаа Австрияга хөй-нинтиниң сагыш-сеткилин айтырган. Австрийжилерни хамыктың мурнунда үү холзеткенил аны холзедип турарыл деп айтырыг салган.

Олар хоорайлар кудумчуларынга болгаш автооруктарга озал-ондакка таваржырындан үүден-даа артык коргар дээрзин айтырыгларга харыылаанарының хөй кезии медеглээн.

Оон аңгыда, ажылдаар черин өскүнарындан болгаш чурттаар орап-суур чок артарындан аажок коргар. Акшаның үне чок апаарындан база ажылдаар аргазы чок болу бээринден коргар чорук Австрияның хамаатыларының сагыш-сеткилин дыка холзедип турар.

Адак сөөлүнде, банкыларны, ажаалга кассаларын, квартираларны болгаш кудумчуга чораан кижилерни үптеп дээрбедээр чоруктарның көвүдээн австрийжилериниң сагыш-сеткилин база аажок доюлдуруп турар.

Ю. ШАПОШНИКОВ,
ПМА-ның корреспондентизи.
Вена.

КАДАЙЫНЫҢ ЭРГЕЗИ

Индияның Уттар Прадеш штадының Терай девискээринде чарлырының эрте-бурунгу чаңчылын сагын турар, ол чаңчыл ёзугаар ашаандан чарлырының ады чарылбазының дугайын чүгле кадайы боду шинтпирлээр эргелиг. Ашаа аная кандыг-даа роль ойнавас. Чарлырының чуруму мырыңай бөдүүн. Бир эвес кадайы ашаандан чарлыр дээн болаз, ол хөй-нинти черинге платан ыяшты тараан, ону үш долгангаш, аная дижи-биле ийи кертиг кылып каар ужурлуг. Оон сөөлүнде ону хостуг деп санаар болгаш ол өске ашакка барып ап болур.

Е. ШУБИЧЕВ,
ПМА-ның корреспондентизи.
Деля.

БҮТПЭЭН ҮПТЭЭШКИН

«Аэропавес дель Перу» деп хуу авиакомпанияның самоледу ужуп үнерингe чедир кашла шак арткан турда, каайлы көрүлдеги кылыр кижилер чүүктерни хынай берген. Олар даңазыда АКШ-тың ийи хамаатызының «хууда хорецизи» деп бүрүткээн чүүктерни чазын көргеш, пат кайгааннар. Аная эрте-бурунгу Перуның 60 хире эт-хереклелери, колдуунда индейжилериниң керамика кылыглары шыгжаттынган болган.

Ол үнелиг чүүкту хураан алгаш, нетелгени кончуг дүрген кылган, эрте-бурунгу культураның турااققаалдарын чурттуң янзы-бүрү коллекциларынче чорудуптар часкан. Оларны ол контрабандистер кедергей улуг өртек-үнете чедирип алыр турган ийик.

(ПМА).

СПОРТ: Голливудтуң чаа хандыкшылы

Голливудтуң модазы үш-дөрт чыл эрткеш-ле, оскерлип турар. «Бондиана» (007 агент—Джеймс Бонд дугайында хөй кезектиг киночурук) шимээргеп эрткенинин соонда көрүкчүлерге киноактёрлар мун-муңу-биле дүвү чок тамыже дүжүп, далай эреминче дүзүдүүн өлүп, бүгү боду дириг чалбыын кылдыр хыы турар айыылхалаа көргүскен фильмнерни «сыгап» эгелээн. Ынчалзажок удаваанда ол ленталарны улус база сонуургавастай берген. Ынчан кино компаниялларының эзлери база бир чаа—спорт темалын ажылдан эгелээннер. Жанрның баштайгы негелдези бир чыл бурунгаар үндүрген «Роллерболл» болган. Амгы сезон удам дүжүткүр болган. Ол дээрге «Кара воскресенье», «Слэпшот», «Ийи минутаның сагындырыы», «Эң улуг», «Рокки» деп фильмнер-дир.

Баштайгызы —фильм-гибрид: бейсболга маргылдаа-биле эгелээш, террористер бандазының динамит долдур дыгаан аэростат-биле стадионда чыылган көрүкчүлер кырынта дескинин турган кылган үүлгедин-биле төнер. Сөөлгү ийизи — бокска профессионалдар аразында делегей чемпионары Мохаммед Али биле Рокки Марчиано оларның кинонамдары.

Голливудтуң спортка шак ынчаар кыптыга берген хандыкшылын чүүң-биле тайылбырлаарыл?

Анаа дөрт харыыны маңаан ажык чок. Олча-ажык харап кылган «Ийи минутаның сагындырыы» деп киноның продюсёру Эдвард Фелдмен: «Спорт—амгы иштилелдиг амыдыралының чарызбас «кезээ» деп угаадырын орадлаштыкан. А бо өөстер харын шыныныынга чоок боор: «Көрүкчүлериниң сонуургалын болдурупта темаларны дилеп турар бис. Спорт—чогумна ындыг теманың бирээзи деп бодал бар» деп, «Коламбиа пикчерз» дээр дыка улуг кинокомпанияның реклама киллдизинин удуртукчузу чугаалап турар. «Оттава фжорнэл» солунуң кинокритиги Фрэнк Дейли оон-даа дөрт сөглээн. «Орулга алыр чаңгыс-ла сорулга-биле кылган ханыг үүлгедигиниң кыпсыкчызы фильм» деп, Фелдменнин боевигиниң дугайында ол чугаалаан.

Орулга киирип алырының бижиттинмээн дурумун бөлгаар кылдыган «Ийи минутаның сагындырымында» дыка хөй сураглыг актёрлар киржип турар: Чарлз Хестон, Мартин Бензем, Джон Кассавитис. Каш муң өске кижилер-биле кады ол үш нарын эвес драманы ойнаан. Америк футболдуң тончу орунуун үезинде олурукчу-снайпер стадионуун бедик черинче үне бергеш, бир эвес көрүкчүлер стадионну ийи минута иштинде хоставас болза, олар оон дүрген аттынар боозунуң каразы болур деп кыжаны бээр. Ол-ла дораан халаптыг дүвүрээзин болгаш баскылажышкын эгелээр. Анаа он-он кижилер өлүр бастырган.

Ф. Дейлиниң сеткилге-даа, түрекке-даа үүе бербес деп ынын үнелээни ол боевиктин бүгү сюжеди ындыг.

А. ПАЛЛАДИН,
ПМА-ның корр.
Оттава.

Даштыкыда уран чүүл

МЕДӘӘЛЕР

Чурукчу автомат

Саваны ямы-бүрү өөнүг кылдыр кааетап чуруур автоматтыг чаа шугум Ереванның шаажаң заводунда тургустунган. Ооң ачызында продукцияның шынары чүгле экижээн эвес, харын күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү база ийи катап бедээн. Ам бүдүрүлге черинде бүгү ажылдарының 80 хуузу бүрүнү-биле автоматчыттынган. Эң тергиин кале саваны кылыры безин пйнүш минутадан эртпес. Бир шак дургузунда 400 ажыг саваларны, тавактарны, аяктарны кыла каптар.

Ереван заводунуң кылганы кончуг чараш белектерни, кофе болгаш шай сервизтерин база каас шокар тавактарны чон аажок хереглээр: оларны бүгү эвилелдешкен республикаларже болгаш Польша, Венгрия, Болгарияже чорудуп турар. Армян уран-шеверлериң шаажаядан кылган чүүдерин делегейиң Берлинге, Прагага, Братиславага болгулаан делгелгелериге делгеп көргүскен болгаш олар аңаа бединдиле үнелеткен.

Георгий САРКИСЯН,
ПМА-ның корреспондентизи.

Ереван.

●

Чаа Зеландияда делгелгеже

Чоокта чаа бистиң чуртувустан Чаа Зеландияже аңаа эвес чүүктү чоруткан. Ол дээрге совет чурукчуларның чураан 50 чуруктары-дыр, оларны даштыкы садыгның «Международная книга» каттыжыышкынының киржилгези-биле организаетаан делгелгеге делгеп көргүзери ол.

Чаа Зеландияда делгелгеге 32 авторларныг: Москвадан Ефрем Зверьковтун болгаш Владимир Игошевтиң, Ярославльдан Юрий Семенюктуң, Геннадий Дарьиниң болгаш Владимир Ульяновтуң, Латвиядан Михаил Голтетың, Джемма Скулмения, Улдис Земзариетин, Лаймдот Мурниекстиң болгаш Харий Вендрениң болгаш оон-даа өске чурукчуларның ажылдарын чедирген. Ол чурукчу уран-шеверлериң ажылдарын даштыкыга каш удаа делген көргүскен болгаш оларны көрүкчүлер аажок сонуурган көрген.

Ол делгелгеге көрүкчүлер амгы совет чурулга уран чүүлүүнүң кол угланышкыннары-биле, ангыаңгы национаалдарның чурукчуларының ямы-бүрү чогаадыкчы ажылдары-биле таныжарлар.

Гертруда САМОЙЛОВА,
(ПМА).

●

Спортчу дайынчылар спартакиадазы

Февральдың 12-ден 20-ге чедир Чехословакияга Найыралдыг армияларның алдыгы кышкы спартакиадазы болуп эртер. Аңаа Болгариядан, Венгриядан, ГДР-ден, Моолдан, Польшадан, Румыниядан, ССРЭ-ден болгаш ЧССР-ден спортчу дайынчылар кээп киржир.

— Маргылдаалар чүгле түе-түзүнде болуп эртер. Оларның программазында хаактыг маңнаары, двоеборье, трамплинден шураары, биатлон, слалом болгаш хоккей киргеп— деп. Найыралдыг армияларның спорт комитединиң даргазы полковник Константин Жаров чугаалаан.

Маргылдааларның киржикчилериниң арасында хаакчылар Сергей Савельев болгаш Николай Бажуков, биатлончу Николай Круглов, хоккейжилер Владимир Петров, Валерий Харламов, Борис Михайлов, трамплинден шураалар Юрий Калинин болгаш Александр Карапузов, двоеборжу Анатолий Хайгопен, даг хаакчылары Валерий Цыганков болгаш Сергей Пилуза болгаш оондаа өске сураглыг мастерлер бар.

Борис ОЛЬШЕВСКИЙ,
ПМА-ның кореспондентизи.

АЯН-ЧОРУКЧУ

ЧЕЧЕН ЧУГАА

Болат үш-дөрт дугаар класстарга-ла өөренип турган, ырак аян-чоруктар дугайында солун ужуралдарлыг номнар помчаан, боду аян-чорук кылырынга аажок күзелдиг апарган. А херек кырында чайгы дыштанылгазының үезинде ада-иезиниң Чечектиг-Хем бажында чайлаандан аңгыда ырады чер барып көрбээн. Оолдуң чаа черлер көрүксээри, аян-чоруктар кылыксаары чыл-чылы-биле эвес, шак бүрүзүнде өзүп, хостуг үезинде байгы-ла бодалдары ол болуп турган.

Бир эвес ооң чурттап турган чери дагларлыг болгаш ак-көк хемнерлиг. Тыва эвес, ужу-кыдыы көзүлбес көк, далай кыдыы, чараш-чаагай кандыг-бир хоорай болза, күчүлүг теплоходка олурупкаш, Магеллан, Америго Веспуччи сугларның эжиндирин чорааны Атлантика океанны кежилдир эжиндиргеш, Америкада Панама каналын сонуургаш көрүп, ону чурукка тыртырып алыр ийик. А ооң соонда... Ооң соонда Оожум океанның кайгамчык улуг делгемнеринге ай-айы-биле эжиндирип, дириг киттерни, акулаларны, дельфиннерни палуба кырындан кайгаш, оларже аъш-чем артынчыларын октапкаш, көрүп турган болза, та үүү хире солун турду ыйнаан. Оожум океанның экватор девискээринің чылыг сугларынга аяс хүнперде эжиндирип чоруур болза кайгамчык-ла боор оң. Бир эвес Болат ынчаар эжиндирип чораан болза, амгыны дег бичии, дыдыраш баштыг, кара карактыг, арган оолчугаш эвес, а узун, шилгедек, мөге холдарлыг, ширин кара карактарлыг, англи, немец, француз, испан, орус дылдарны тергиин эки билир, чок дээн капитан турар ийик. Ынчан ооң класының оолдары: Омак, Орлан, Кенден, Кечил сугларга болгаш уруглар: Өнермаа, Өшкү-Саар, Салбакай, Саара сугларга амгы дег, чүгле ужуралдар болгаш аян-чоруктар дугайында номнар болгаш киноларга ынак алдептиг Болат деп кочулавас, харын магадаар, адаарга ийик. Адаарган кааа адаргаар, олар чугаажок чаңгысклассчывыс тергиин далайжы болган-дыр дээш чоргаарланыр-лар боор ийин он...

Бистиң чаа таныжым алган аян-чорукчувустун сагыжынга эрткен чылдан бээр кайгамчык чаа бодал пемешкен. Ам харын ооң дугайында чугаалажып көрөөлинер, уруглар. Беш дугаар классты доосканының соонда Болат Чечектиг-Хемде чайлаанга үйүп келгенде, чайлагдан ырак эвесте, ногаан эзимнер-биле шыптынган Бедик-Кожагар дагның арга чарыында кайгамчык улуг куй бар деп улуг улус чугаазындан дыңнаан. Ооң сагыжында мындыг бодалдар кирер турган: «Улуг улус база элдеп-ле аа, ында кайгамчык куй барын биле тура үүү-даа чок чүве дег аңаа олурар. Мен бо чылын ол куйну черле билип алыр мен. А шинчилээрин ады классты доосканы, куй шинчилекчилериниң дугайында помнардан болгаш журналдардан өөренип белеткенин алгаш шинчилээр мен».

Алды классты доосканының соонда аалы Чечектиге чайлаган үнүп келген. Куй ырак эвес. Куй шинчилекчилериниң дугайында хөй үүүлдерни номнардан болгаш солун-сеткүүлдерден Болат билип алган. Куй шинчилээри белеп эвес херек. Аңаа эң-не дидим, аваангыр, бойдустуң ямы-бүрү чажыттарын билир кижи шыдажыр. Бир эвес куйда ортаакы вектерниң солун шыгжамырлары, эрги номнар, эт-херекселдер бар болза, опу школа музейинге доп-дораан дужаар. Куй шинчилээринге херектиг бүгү үүүлдерни Болат тып алган. Ында үүнү чок дээр. Куйнуң ханызынче кире бээр болза агаар багай болуп база чадавас. Ындыг таварылгада кижиге ажыктыг агаар чедишпейн баар. Противогазты кеткеш, кислородтуг саваны тынарынга дораан ажыглаар. От шагар болза багай газтар барда часты берип болур, чок болза шуут кыпнас болгай, ынчангаш карман фонарылары болгаш артык батареялар база чугула. Куйнуң уу өрү азы куду бады баар болза, хая чалымнарны өрү туттунун үнүп, дүжүп бадарынга база өөренир болгай. Куй иштиниң чамдык девискээри терен суглуг болза эштир ужур база таварышкай. Альпинистериң даг үнер дагалыг идиктери, туттунар хендир, быжыгланыр шоптулар, кадаг кагар маска, куй иштиниң оруктары адыр-адыр болу берзе демдеглеп каар чугай, агаары эки чер болза үнер эжикти дүрген тып алыры-биле чырыкты—тускай камгалалдыг лампаны пыпсып каар. Ындыг камгалалдыг лампаны частыпкын болбаанын дээш шахтёлар ажыглаан турган ышкажыгзй. Ооң аңгыда черниң уг-шинин тодарадыр—компас. Чер аразының хемчээлин азы куй кайы-хире ханы дээрзин билип алырда секундомерни ажылдаткаш, базымнарны сапаалар. Ынчан тода эвес-даа болза, ортумак хемчээл билдине бээр.

Ооң аңгыда Болаттың хынамчалыг чаны-биле куйнуң ханызында кандыг-бир даштыкы дыл билир улус чурттап турза канчаарыл? Ынчангаш ол тайбың, найырал, күшажыл, акы-дүнма чорук, амырган-на, эргим өөнүктер, эргим эштер, хүндүлүг дээргилер дээш өске-даа сөстерни француз, немец, испан, англи, кыдат, моол дылдарга өөренип ап, барык-ла шээжилеп алган. А орус болгаш тыва дылдарга ол ажырбас-ла болгай. Ооң-даа өске солун үүүлдер аян-чорукчуларга чугула. Чижээ, Миклуха-Маклай Океаниядың тропиктиг ортулуктарынга аян-чоруунун үезинде түс чер чурттугларының хамаарылгазын экижидерде бодунун опзагай кижизиг аажылдарын болгаш журналдардан өөренип белеткенин алгаш шинчилээр мен».

Хүн кайгамчык кааң, аяс. Чечектиг-Хемниң чайгы кааңда төөчү чок көк-көк каттары, кандыг-ла бир ногаан далай дег, ужу-кыдыы чок чаттылып чоруй барган. Чүс-чүс айлаң-куштарының, сыгыргаларының, бора-хөкпештерниң, хектериң ыр-шоору арга сыңмас чаңгыланып турган. Дүп чок аяс дээрде хүн шору бедий берген. Эртенгиниң 9 шакта Болат куйже кириткен. Чүгүнүң чамдыызын куй эксынга салып, чиктеннл каапкаш баштайгы дээреде чоокавының байдалы-биле таныжар дээш ол чүгле эң-не херектиг үүүлдерни рюкзакка суп алган. Походка херектиг үүүлдерден аңгыда, сыгыр октут боозун болгаш чурук тырттырар аппарадын ап алган.

Болат ооң мурнуда беш дугаар класска өөренип турган школада өөрү-биле суурдан ырак эвес дагда бичии куйга база кирип турган. А ол куйнуң ханызы шоолуг эвес болгаш дораан-на дүвүнге чедип кээр, а бо куй ындыг эвес болган. Мооң иштиниң ажок делгем, арыг, бичии-даа дакшын чер чок, хостуг, делгем болган.

Куйнуң аксындан турда чүс бежен метр эрткен соонда ооң ханазы солагай талаже эзпкен. Болат аңаа бир лампаны кыпсын каан. Ооң ынай куйнуң ханызы мрамордан шуткуп каан үүве дег бир дески болгаш дорт-даа эвес, шала өрү шиглей чоруп каан. Та чаны-биле оларның бүгүрелин чаалап алган болгай. Ынчангаш Болат эптиг-өөлдек аажычаңга өөренип, кижи бүрүзүн хүндүлеп, чаңгыс-даа сөс чугаалавайн чыткаш, арны-бажының төлептиг көрүжү-биле чанында турар кижилерге дораан-на чаагай сеткилдиг кижи-дир деп чүвени илередиринге бодун чаңчыктырып өөреткен. Ол дөрт дугаар класстан эгелээш төөгү өөренип турганындан, бурунгу болгаш ортаакы вектерниң улузунуң амыдырал-чуртталгазын, кул эдилелдиг болгаш феодалдыг иштилелдериниң ангыларын, социалистиг болгаш капиталистиг чурттарның ылгалын болгаш коммунистиг иштилелди тургузуп турар улуг совет улусту, социализмни тудуп тургузуп турар хөй-хөй күрүнелерни билип алган. Черле ынчаш, аян-чорукчу кижи делегейде үүү боон турарын үргүлүү сонуургап, хайгаарап турарга эки.

Болат июнь айның тоорбиде Чечектиг-Хемниң тоолуг чараш олбук ышкаш чечек-чимистиг, чаагай чыттыг чойганнар, чиңгир ногаан, хоюг бүкайын чырык кээп турар үүве, куйнуң иштиниң хүндүс-биле дөмей чыгыы болган.

Болат чырык болгаш кайгамчык чаагай чыттыг агаар кээп турар ол куйну пат кайгаан. Ооңчуг-ла солун үүведир! Дараазында үш үүс хире метр эрткенде мырыңай хүндүс ышкаш апарган болгаш Болат кайнаар-даа көөрге, хүн-даа, сайгылгаан-даа көзүлбес, ол хирезинде чырыы мырыңай дам барган. Куйнуң иштиниң ооң ынай бедиң, Бедик-Кожагар даанын бажыңче шиглей чоруп каанын Болат эскергеп.

Ооң үжеп минута хире болганының соонда куйнуң иштиниң улам делгем апарган, ийи чартыында ханаларда хөй ча согуннарны делгээнин ол көрүп каан. Куй иштинге олар та чеже чыл болган. Ол хирезинде ча-согуннар чаа, мырыңай кылаңайнып турар болганын ,магадап кайгаан. Ол-ла бүгүнү сонуургап, базып олурарга ак-мөнин болгаш кижилерни кайгамчык уран-шевер кылдыр даштап болгаш маныдан кылып каан турасказалдарга база таварышкан. Ол турасказалдарныг дужунда ханада Болаттың билбези ямы-бүрү бижимеддер бар болган. Шуптузун ол чуруккa тырттырып алган. Дараазында кончут шевергин эзер-чүгеннер, куяк дөмир хептерни, мөнгүн тудалыг хылыштарны, ортаакы вектерниң аттыг шериниң хамгаланыр щиттерин, узун коцьёларын ол база сонуургаан. Бо бүгү херекселдер ортаакы вектериң турасказалдары-дыр деп чүвени ол догаан чораан.

База чүс метр хире бар чыдырда чайыннальш турар алдын хоолайжыгаштың ужундан кылагар суг оожум аттыгып турган. Ону көргеш суксаанын сакты хонуп келген. Бир эвес ижипсе кандыг ирги дээш холдарын болгаш арнын чүй туткулап көргеп. Аңаа. Баштай бичинни амзаарга тергиин дээш чаагай амданныг аржаан болган. Болат дидимнелип келгеш, аксыбиле дозуп иже бээрге, бир-ле черден чинге үн:

— Дээрги хайыраатты, бистиң аржаанывысты эң-не дидим кижилер ижер чүве болгай. Ооң ынай бистиң чурумувус-биле силерниң үстүнерде турар алдын дашкага кудуп ижериңерни дилеп тур бис—дээн.

Болат баштай сырбаш дээн. Чүү деп чоор, кайнаар-даа көөрге кижи чок. Ол хирезинде: «Дээрги хайыраатты, алдын дашкага кудуп ижиңер» деп турар. Ындыг-даа болза Болат кортуктарының биреэзи эвес-ле болгай. Ол өрү көре каапкаш элдептиг чараш ширээ кырында алдын дашканы көрүп каан. Ол дашканы алгаш аржаанны дозарга аяк долун орда, агары соксай бээр болган. Үш катап кудуп ишкен. Дашканы турган черинге салып каарга аржаан биеэги хевээр агып туруп калган.

Болат шагынче көөрге баштайгы хүнде куйже ханылаарының үезин төнгеп боорга үнүп чорупкан.

М. КӨЖЕЛДЕЙ.

Школачыларга

АВТОМОТОШКОЛАДА

Автомотожуларның эки тура республика иштиледи хуудаа автомашиналарлыг, мотоциклдерлиг хөй хамаатыларны хүрээлеп-ийде хаара туткан.

Амгы үеде иштилелдиң салбырлары Кызыл хоорайда, беш районда болгаш үш суурда ажылдан турар. Ында хууда автомобильдерлиг азы мотоциклдерлиг 3275 кижи кирип алган.

Иштилел 1971 чылда тургустунган. 1975 чылда 165, эрткен чылын 174 кижини машина чолаачыларынга азы мотоцикл башкарарынга өөреткен. Ол-ла үениң иштинде 3700 кижи чолаачылаар мергежилин бедиткен. Иштилел автомотожулар-биле кижизидилге ажылын калбартып, шимчээшкиниң айыыл чок чоруун хандырар, хуу машина, мотоциклдиглериниң таллазындан оллондак болдурар чорукту болдурбазынче онза кичээнгейин угландырган.

Бо хүнперде иштилел кежигүннериниң билеттерин солуур, сагындырыг талонларын тыпсыр ажылды чорудуп турар.

Республика иштилелиниң автомотошколазы хуузунда машиналыг азы мотоциклдиг кижилерни техниканы башкарарынга өөредип турар. Ооң ийи клазында ямы-бүрү көргүзүг материалдарын аскап. Түскай библиотеказы база бар.

Иштилелдиң кежигүннериндеп чолаачылаар эрге алыр дээш күзелдиг кижилер кежээниң-не маңза чыглып кээп, орук шимчээшкиниң чурумнарын, машиналарын кезектерин, айыыл чок чорутун техниказын өөренип турар.

Школаның башкызы Д. П. Демченко чолаачыларның хөй саллгалын кижизиткен. Кичээлдерни солун, билдингир кылдыр ол эрттирип, көргүзүг материалдарын калбаа-биле ажылган келген.

— Чыл санында хуузунда машиналыг кижилериң санының ковудеп орары—чонгуй материалдыг чаагай байдалының өзүп турарының хереченин-дир. Соолгу үеде машина чолаачылаарынга өөренип алыксаан хөрөөженнериниң саны дыка ковудээн. Өт-бүлезиниң иштиниң-биле өөренип турар кижилер база бар. Моон соңгаар автошколага өөренирниң хуусаазы үш ай чедир узаар. Ол чорук хууда машиналарлыг хамаатыларга теория болгаш практика талазы-биле улам быжыг билигни бээрин хандырар—деп, автошколаның башкызы Д. П. Демченко чугаалап турар.

А. ЧАРАШ-ООЛ.

ЧУРУКТА: автомотошколаның башкызы Д. Н. Демченко кичээл үезинде.

Тимуржуларның дузазы

Шуйнуң кадыкшылга школазының өөреникчилери хостуг шактарын солун, ажыктыг кылдыр эрттирип турарлар. Школада ямы-бүрү бөлүмнер, спортчу секциялар доктаамал ажылдан турары школачыларның өөредилгеден дашкаар үени чөп ажыглаарынга таарымчалыг. Ол ышкаш класстан дашкаар ажылдарга уруглары күш-ажылга, культурлуг аажы-чанга өөредип, быжыг билиг-биле чеңсеглээр дээш башкы бүрүзү күжеңнишкиниг ажылдан турар.

Күш-ажыл кыла албас кылдыр пазыдан кырааннарга, инвалидтерге дузаалажырыбыле школада класстар аайы-биле тургустунган тимуржу командалар эки ажылдан турар.

8-ки классчылар Борбак-Кара Хертекке дузаалажып турар. Өөреникчилериң дузазынга өөрүп четтиргенин Б. Хертек болгаш оон-даа өскелер сеткилиниң ханызындан илередип турарлар.

Л. ХЕРТЕК.

Бай-Тайга район.

Менингококктуг халдавыр

Халдавырларлыг аарыгларның улуг бөлүүнде менингококктуг халдавыр өскелериндеп кижиниң организминге берге байдалды таварыштырын турар. Ылаңгыя баш мээзин баксырадыр. Ук аарыг халдавырлыг болганындан нептереңгей болуп турар. Бо аарыгдан кижилер эрте бурунгудан бээр аарып келген болгаш делегейниң бүгү чурттарында-билдингир халдавырлыг аарыг болуп артпышаан. Ооң өг-бүле кежигүннери, харындаа бүдүн суурларның, хоорайларның чурттакчылары массалыы-биле аарып турган.

Бистиң чуртка менингококктуг халдавырның массалыг кыптыгыышкыны 1930—31 чылдарда эрткен. Ооң соонда чөрби беш чыл дургузунда бистиң чуртувуска бо аарыг талазы-биле байдал экижээн турган. Ынчалза-даа 1967 чылдан бээр Барымн чүк чурттарынга ук аарыг катап көстүп эгелээн. 1967 чылдан 1974 чылдар аразында менингококктуг халдавырлыг аарыг Чоон чүкче дамчып келген. 1970 чылда Красноярск хоорайга, 1972 чылда Кызылга болгаш бистиң республиканың чамдык районнарынга, 1976 чылда Абаканга оортап аараан таварылгалар болгулаан. Ооң кончуг нептереп тараар үези апрель—июнь айлар. Ховар таварылгада кыжын безин болуп турар.

Бо халдавырлыг аарыгның өскүдүкчүүү менингококк деп хензиг микроорганизмнер болур. Олар аарыг кижиниң чугааланганындан, чөдүлүндеп, азырганындан агаарже тараар.

Менингококктуг халдавырдан кижи бүрүзү аарып болур. Шаанда бичии уруглар нептереңгейи-биле аарып турган болза ам 14 харлыг болгаш ооң орү назылыгларга аар болуп турар.

Эмчиниң сүмези

Менингококктуң хоралыг микробтарынга халдатканындан эгелээш, аарыгның баштайгы демдектери көстүп келгиже чедир үени чажыт инкубациялыг үези дээр. Ол 2-ден 10 хонук чедир азы хөй кезиинде 4—6 хонук болур.

Ук аарыгдан кижи бүрүзү аарып болур болганда, кижилериң хар-назынының аайы-биле аарыгның баштайгы демдектери база ямы-бүрү болгулаар: эът изнир, шыырныгар, кускузу келир, баш дескиперр, думчук-биле тывары бергедей бээр. Ынчап барганда чамдык узус грипптээн-дир мен азы донупкан-дыр мен дээш эмчи барбас, тоовас болгулаар. Менингококктар тыныышкын органнарынга ковудээниңден аарыг кижи азырып, чөдүргеш, долгандыр турар улусче хоралыг микробтарны кончуг дүргеп халдадыптар.

Аараан кижи дораан эмчиге барбас болза, аарыг кедерээр: эът изии термометриниң соолгу санынга чеде бээр, баш кедергей аарыыр, кустурар, чырыкка, шимээнге шыдашпас. Ооң уламынан аарыг кижи буттарын дыгдынгаш, чоорганын башче дуй эжиңгеш, йиленип чыдар апаар.

Аарыг улустуң 50 хуузунуң арнының кежинге суглаңгыланчак шивишкилер тыптыр. Аарыг кедерээнде шивишкидер улгадып, диаметри 3—5—10 сантиметр чедип турар долбанныг хан кучуктар мага-боттуң кежинге тыптып кээр. Түүнелинде кеш өлүгленир. Чүстер эолбестеп, чүректи, окпениң ажылы баксыраар, угааны солуудап, дыңнаары багай апаар.

Хоралыг микробтар агаарга тарап, кадык кижилерже базада агаар дамчып халдаар болганда, чурттап турар орээлин, ажылдап турар черниң иштин удаа-дараа агаарладыр, арыг агаарга селгүүстээр, дыштаныр херек. Аарыгның баштайгы демдектери көстүп кээрге-ле эмчиге дораан баары чугула.

Л. СИЗЫХ,
халдавырлыг аарыглар салбырының эргелекчизи.

Б ө л г ү м н е р д е

Бай-Тайганың Шуй кадыкшылга школазында ямы-бүрү 8 болгүмнер доктаамал ажылдан турар. Болгүмнерде иштиязи-биле 80 ажыг өөреникчилер хаара туттунган. Кино болгаш радио-техниктиг болгүмнү А. Тойбухаа, автомобиль тургузуу өөренир болгүмнү С. Бойдулан, чуруула болгүмүн М. Кудурукпай удуртун турар. Кино болгүмүнүң киржикчилери киноапараттын тургузуун өөренип, кино үндүреринің мергежилин чедип апкан. Автомобиль болгүмүнүң киржикчилери орук демдектерин боттары кылып, түскай схемаларны кылгылаан, ол өзугаар кудумчу шимчээшкинин өөренип турар. Чуруула болгүмүнүң киржикчилери ямы-бүрү темалыг делгелгелерни эрттиргилээн.

Б. ДЕЛЕГ-ООЛ.

Саазын кылыр чаа машина

КАРЕЛ АССР. Кондопоганың С. М. Киров аттыг целлюлоза-саазын комбинадында калбак хевирлиг саазын кылыр бедик дүргедээшкиниг баштайгы машинаның дерилгелериниң шепелделери эгелээн. Чылда ол машина 114 муң топпа солун саазының будүрүп үндүрер.

Агрегатты Ижевскиниң машина тудукчулары белеткеп кылган.

ЧУРУКТА: саазын кылыр чаа машина.
С. МАЙСТЕРМАННЫҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ФЕВРАЛЬ 8-ТЕ

МОСКВАДАН

15.10—«Сээн күш-ажылың, сээн бедиңге». Кинопрограмма: 1. «Терентий Мальцевтиң шолу»; 2. «Эстафета»; 3. «Ханызының демдээ»; 4. «Четтирдим, Саша даай».
16.15—«Тоогунуң арыннары». «Декабристер тура халыышкыны».
16.40—«Бойдус-биле таныжып тур бис».
17.00—Уругларга фильм. «Ак хава». Уран-чечен фильм.

КЫЗЫЛДАН

18.05—Телемедээлер.
18.15—Чарлалдар.

МОСКВАДАН

18.20—«Кодээ суур: ажыл-херектери, шинтиарлеттинмээн айтыыглары». Дамчыдылганы Ю. Черниченко эрттирер.
18.50—«Аныяктарга музыка кежээлери».
20.00—Медээлер.
20.10—Ш. Перроуун «Удаан дангына» деп тоолу. РСФСР-ниң улустуң артизи Е. П. Белихов номчуур.

КЫЗЫЛДАН

20.25—«СЭКП-ниң XXV съездизиниң шинтиирлерин — амыдыралга». Дамчыдылга.
20.55—«Уран чогаал». Улуг Октябрьның 60 чыл ооюнга уткуштур дамчыдылга. Дамчыдылгага хоочун чогаалчы Л. Б. Чадамба киржир.
21.25—Телемедээлер.

МОСКВАДАН

21.40—Хоккейге ССРЭ-ниң чемпионады. «Спартак» — ЦСКА. 2-ги, 3-кү үелери.
22.50—23.00—Чапсар.
23.00—«Ye». Информастыг программа.
23.30—00.05—Хоккейге ССРЭ-ниң чемпионады. «Спартак»—ЦСКА. 3-кү үези.

АГААР

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр, чамдык черлерге биче чаар. Ямы-бүрү угланышкынныг хаттың күжү кошкак. Агаарның температуразы даглыг черлерге 14—19, өске арткаларынга 19—24 градус соор. Авотооруктарга көстүрү эки.

Кызылга шокар булуттаар, чагбас. Ямы-бүрү угланышкынныг хаттың күжү кошкак. Агаарның температуразы 19—21 градус соок болур.

Редактор
В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

ФЕВРАЛЬ 8-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Рампа оттары» (2 сериялыг) 9.45, 12.30, 15.15, 18.00, 20.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Гаврош» 9.00, 10.40, 15.00 «Алдын хемчигеш» 12.35, 16.45, 18.40, 21.05 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Светофор» кинокуб 15.00, «Делегейни дескиндир 80 хүн дургузунда» (2 сериялыг) 17.00, 19.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Джульбарс» 15.00, «Кем-херек үүлгедикчини болгаш ооң эдилели» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орадакчыларының 2-35-24, 2-31-75, пропаганда киллдизинин 2-31-75, харыысалгалыг секретарының 2-23-54, партийжи амыдырал киллдизиниң 2-37-13, культура киллдизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый киллдизиниң 2-21-47, үлетпүр киллдизиниң 2-22-64, чагаа киллдизиниң 2-41-27, информация база совет тургузуг киллдистериниң 2-20-60, корректораарның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, секретариат тың 2-23-35, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче болгаар.

Тираж 16332. ЧАГЫГ № 107.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүдениниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садылының талазы-биле эргелениниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 1).

ТС—00025